

การประมวลผล การวิเคราะห์ และการอภิปรายผล

10.1 การประมวลผลข้อค้นพบของขบวนการประชาสังคมใน 6 ชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา “ขบวนการประชาสังคม กับการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน” เพื่อเข้าใจการทำงานของขบวนการประชาสังคม และผลกระทบต่อการพัฒนาประชาธิปไตย และการเมืองในชุมชน และศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชน โดยมีพื้นที่ศึกษาในชุมชน 6 แห่งของจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนป่าดงชุมคำ ชุมชนวังอ้อ สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง ชุมชนบ้านปะอาว และชุมชนลับแล โดยแบ่งลักษณะของชุมชนเป็น 4 ประเภท คือ ชุมชนที่ยึดมั่นอุดมการณ์ ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก, สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง ชุมชนที่ทำงานสวนกระแสกับนโยบายของรัฐ ได้แก่ ชุมชนป่าดงชุมคำ ชุมชนที่ทำงานร่วมมือกับรัฐ ได้แก่ ชุมชนวังอ้อ ป่าชุมชนดอนชี บ้านปะอาว และชุมชนที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักการเมือง ได้แก่ ชุมชนลับแล ด้วยมุ่งหวังที่จะตอบคำถามวิจัยถึงการทำงานของขบวนการประชาสังคมในชุมชน ว่ามีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยและการเมืองในชุมชนอย่างไร การทำงานของขบวนการประชาสังคมในชุมชนมีอะไรเป็นปัจจัยสำคัญในการบรรลุเป้าหมาย และความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม มีผลต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชนหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้ บนสมมติฐานที่ว่า ขบวนการประชาสังคมจะสามารถทำงานอย่างได้ผล เมื่อมีความเข้มแข็งในระดับองค์กรและเครือข่าย และสามารถแสวงหาทรัพยากร ตลอดจนการสนับสนุนจากชุมชน และขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็งจะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน

ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยการใช่วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการใช้ชีวิตอาศัยอยู่ในชุมชนพื้นที่เป้าหมายในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อสังเกตพฤติกรรม สัมภาษณ์เจาะลึก และร่วมกิจกรรมบางกิจกรรมในชุมชน ภายหลังจากที่ได้ออกจากพื้นที่ในชุมชน ผู้วิจัยได้ออกแบบสอบถามให้ผู้ช่วยวิจัยสำรวจความคิดเห็นกลุ่มต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคมในชุมชนพื้นที่เป้าหมายด้วยวิธีการ group interview เพื่อนำมายืนยันกับข้อค้นพบที่ผู้วิจัยได้จากการลงพื้นที่สังเกตพฤติกรรม ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ของผู้วิจัย และ group interview ของผู้ช่วยผู้วิจัย มีองค์ประกอบแนวคิดสองส่วน คือ ส่วนของขบวนการประชาสังคม ที่ใช้กรอบแนวคิดวิเคราะห์ SVEI และส่วนของ

ประชาธิปไตย ที่ประกอบด้วยประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และ ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ ทั้งนี้ เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีประชาสังคม ทูทางสังคม และ ประชาธิปไตย ที่ได้อธิบายไว้แล้วในบทที่ 2 ดังนี้

1. SVEI ของขบวนการประชาสังคม¹

1.1 โครงสร้าง (structure) การศึกษาโครงสร้างของขบวนการประชาสังคม ศึกษาในสองส่วน คือ ผู้นำ แกนนำ สมาชิก ที่มีบทบาทสำคัญต่อการทำงานของขบวนการประชาสังคม โดยศึกษาการก่อตัวของจิตสำนึกสาธารณะ แรงจูงใจ/ผลักดันสำคัญที่ทำให้แต่ละคนก้าวพ้นปัญหาส่วนตัวมาสู่ปัญหาของกลุ่ม ปัญหาของชุมชน/สังคม บุคลิกลักษณะ ความมีคุณธรรมสำนึกสาธารณะ ความเป็นประชาธิปไตย ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม การกำหนดทิศทางการตัดสินใจ การทำงานร่วมกัน การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน และศึกษาลักษณะการรวมกลุ่มในขบวนการประชาสังคม เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ลักษณะการทำงานร่วมกัน มิติของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิก การเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนในชุมชน การทำงานประสานงานภายในและภายนอกองค์กร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร รวมตลอดถึงการสนับสนุนช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เป็นต้น รวมตลอดถึงทุนทรัพยากร เครือข่าย ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการเป็นตัวเชื่อมการเกาะติดของกลุ่มต่าง ๆ ในเครือข่าย

1.2 คุณค่า (values)^{2 3} ของขบวนการประชาสังคม ประกอบด้วย ความเป็นประชาธิปไตย ความโปร่งใส (transparency) ความมีน้ำใจ เมตตากรุณา (compassion) ความไว้วางใจเชื่อมั่นต่อกัน (social trust) และความสามารถในการทำงานรวมหมู่ (collectivism)

1.3 สภาพแวดล้อมภายในชุมชน (environment) มีสองส่วน คือ (1) สภาพทางสังคมวัฒนธรรม ในเรื่อง ทูทางสังคม⁴ ซึ่งประกอบด้วย ความไว้วางใจ (trust) ค่านิยม (value)

¹ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ข้อ 2.2

² ในความหมายของรูสโซ Rousseau (1712-1778) ที่ให้ความสำคัญกับคำว่า “civic virtue” หรือจริยธรรมของพลเรือน ที่เชื่อว่า ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น มนุษย์จำเป็นต้องยอมสละสิทธิบางประการของตนเพื่อประนีประนอมกับผู้อื่น และร่วมกันสร้างสรรค์ความดีงามร่วมกัน เพื่อประโยชน์ต่อทุกคน (common good) การมาอยู่ร่วมกันนี้ไม่ใช่เป็นการยอมสละอำนาจของตนเองให้ผู้อื่น แต่เป็นการสร้างวัตถุประสงค์ทางสังคมร่วมกัน (general will)

³ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ข้อ 2.2.5

⁴ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ข้อ 2.3

บรรทัดฐานทางสังคม (norms) คุณธรรม จริยธรรม สำนักสาธารณะของชุมชน ความผูกพันเป็นเครือญาติ มิตรสหาย และ (2) สภาพทางทรัพยากรสิ่งแวดล้อม รวมตลอดถึงความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน และพรรคการเมือง สภาพทางการเมือง และศึกษาสภาพแวดล้อมทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการเลือกตั้ง

1.4 ผลกระทบ (impact) ที่เกิดจากการทำงานของขบวนการประชาสังคม ประกอบด้วยการได้รับการยอมรับจากชุมชนสังคม สามารถทำงานสนองตอบความต้องการของชุมชน รวมตลอดถึงการได้รับรางวัล และการได้รับประกาศเกียรติคุณ

2. ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน⁵

2.1 ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) หมายถึงการที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยไปลงคะแนนเสียงเลือกผู้ที่ตนคิดว่าจะสามารถทำงานสนองเจตนารมณ์ตนเองให้ทำการแทนในการบริหารจัดการดูแลประเทศ ในรูปคณะรัฐมนตรี และการออกกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานจัดการดูแลประเทศ ในรูปของรัฐบาล ลักษณะที่มาของผู้ได้รับเลือกเป็นตัวแทนของคนในชุมชน ที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งลงคะแนนเลือกตั้งโดยอิสระจากอามิสสินจ้าง และการใช้อิทธิพลจูงใจใด ๆ ผู้นำประชาสังคม/ชุมชนปลอดอิทธิพลจากระบบอุปถัมภ์ของนักการเมือง ผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งตระหนักถึงความหมายของการเลือกตั้งเพื่อให้ได้มาซึ่งผู้แทนที่แท้จริงของตน ผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งตื่นตัวในการเลือกตั้ง เช่น เป็นสมาชิกพรรคฯ ติดตามผลงานนักการเมือง/พรรคการเมือง ไปเลือกตั้งด้วยความรู้ ผู้สมัคร (การเมืองชุมชน-ชาติ) มีคุณสมบัติเป็นผู้แทนของชุมชน นักการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งสามารถเป็นตัวแทนที่แท้จริงของชุมชนที่เลือกตนมาทำหน้าที่

2.2 ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) หมายถึง การที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทำหน้าที่ในการดูแลประเทศด้วยความรับผิดชอบที่พึงมีต่อชุมชนที่ตนพึงพาอาศัยอยู่ ทั้งโดยตรงและโดยผ่านผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้ง อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง แนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญต่อการที่ประชาชนพึงทำหน้าที่ในการดูแลประเทศโดยตรง เห็นว่า ประชาชนต้องทำหน้าที่ใช้อำนาจตัดสินใจในเรื่องบางเรื่องเกี่ยวกับกิจการสาธารณะโดยรวมด้วย หรือต้องทำหน้าที่ให้ความเห็นเพื่อให้การตัดสินใจใช้อำนาจของผู้แทนเป็นไปตามเจตนารมณ์ที่พึงประสงค์ หรือบางครั้งต้องเข้าไปร่วมในการริเริ่มดำเนินกิจการรวมไปจนตลอดกระบวนการด้วยตนเอง อาทิ การปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกันถึงทางเลือก

⁵ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ข้อ 2.1.3

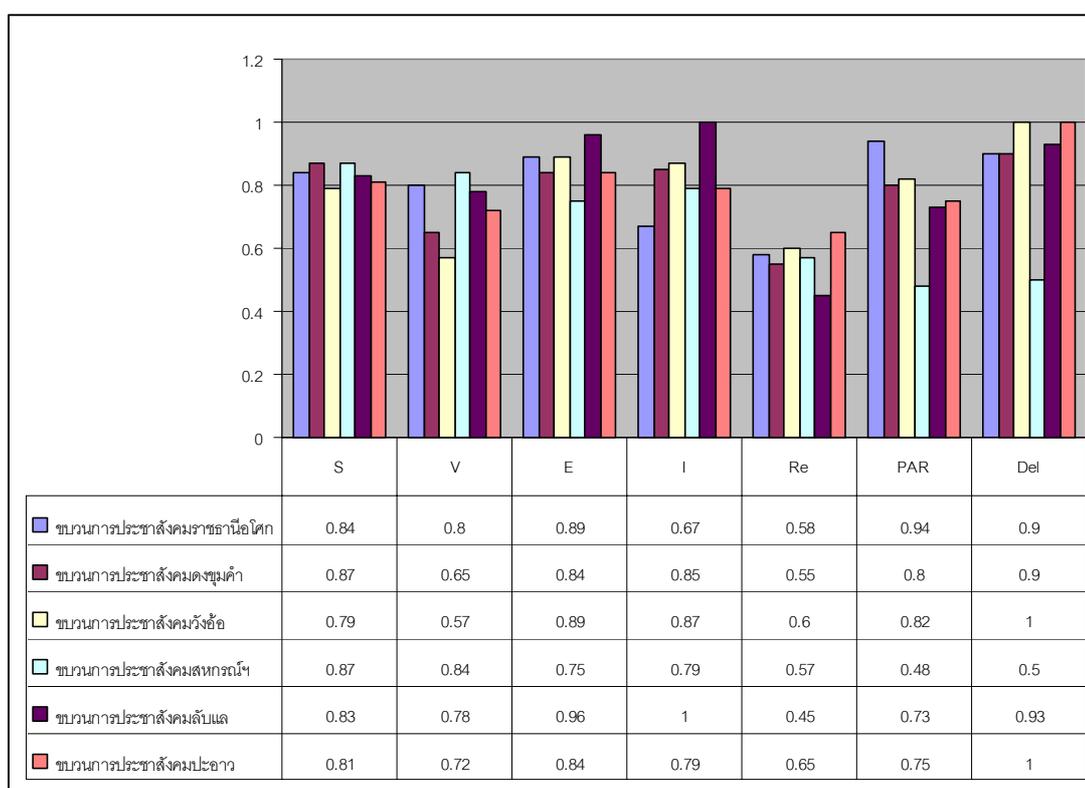
ต่อปัญหาต่าง ๆ ตามวาระโอกาส ความสนใจ และตามหน้าที่ที่พึงมีต่อรัฐ ร่วมกำหนดโครงการพัฒนาชุมชน ร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน ร่วมประชุมหมู่บ้าน ตรวจสอบงานโครงการชุมชน

2.3 ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ (deliberative democracy) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความเห็นของประชาชน ที่ควรเป็นไปด้วยความไตร่ตรองพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ และเป็นความเห็นร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้อง องค์ประกอบสำคัญของแนวคิดนี้ คือ การให้และรับข้อมูลข่าวสาร การรับรู้-รับฟัง ความรู้-ความเข้าใจ การคิดไตร่ตรอง การถกเถียง การพิจารณา และการหาข้อสรุปที่เห็นพ้องร่วมกัน โดยมีประชาชนที่เกี่ยวข้องในประเด็นเรื่องนั้น ๆ มีส่วนมาเข้าร่วมมากที่สุด

ผู้วิจัย ได้ประมวลข้อค้นพบของผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัย เพื่อให้เห็นถึงความสอดคล้องของข้อค้นพบของทั้งสองส่วน โดยสรุปผลเป็นตารางเปรียบเทียบ โดยช่องที่เป็นข้อความบรรยายเป็นข้อสรุปจุดเด่นโดยย่อของขบวนการประชาสังคม ช่องที่ระบุเป็นค่าเฉลี่ยเป็นค่าที่ได้จากการทำ group interview ปรากฏรายละเอียดในกราฟที่ 10.1 – 10.2 และ ตารางที่ 10.1 ดังนี้

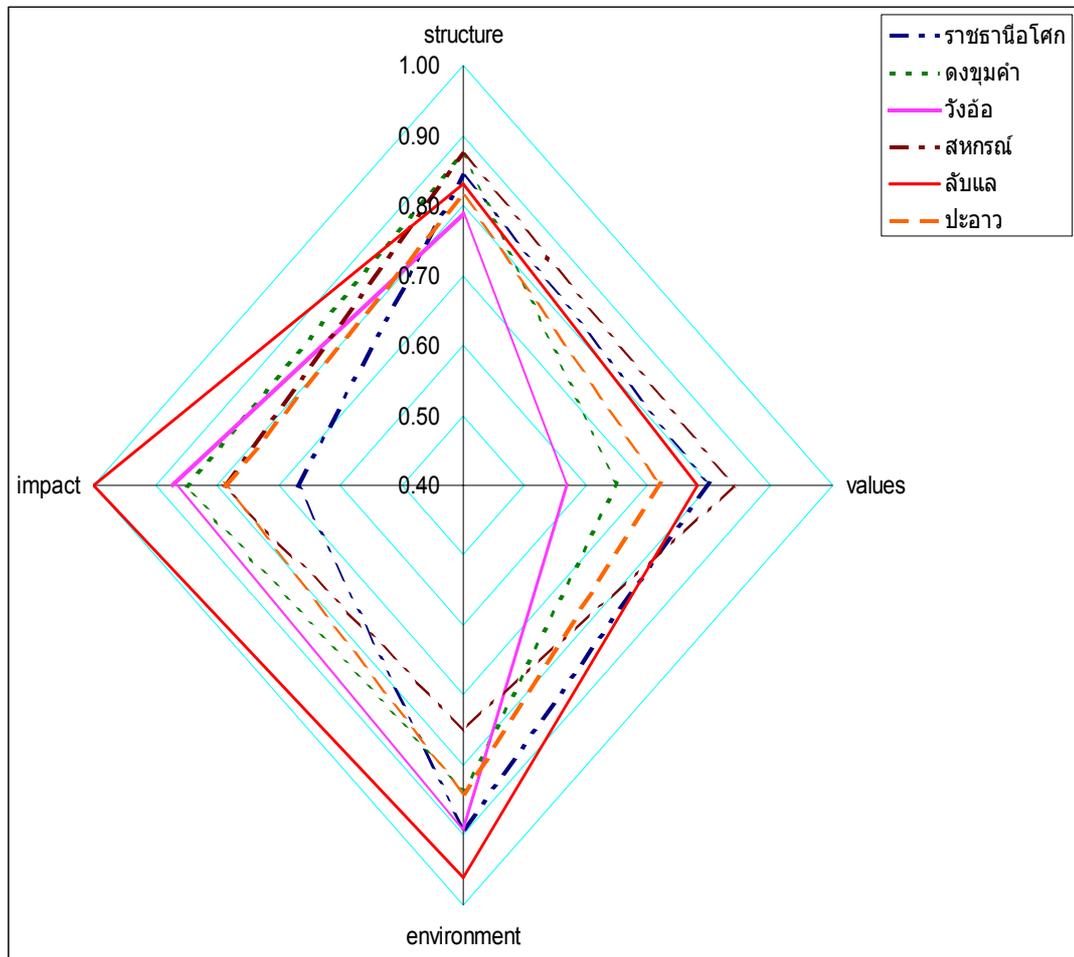
กราฟที่ 10.1

เปรียบเทียบขบวนการประชาสังคมกับประชาธิปไตย ใน 6 ชุมชน

กราฟที่ 10.2

เปรียบเทียบขบวนการประชาสังคมใน 6 ชุมชน ในรูป diamond

ตารางที่ 10.1

ตารางเปรียบเทียบขบวนการประชาสังคมกับประชาธิปไตย ใน 6 ชุมชน

ตัวชี้วัด	ขบวนการประชาสังคมราชธานีโคก	ค่าเฉลี่ย	ขบวนการประชาสังคมดงชุมคำ	ค่าเฉลี่ย	ขบวนการประชาสังคมวังอ้อ	ค่าเฉลี่ย	ขบวนการประชาสังคมสหกรณ์ฯ	ค่าเฉลี่ย	ขบวนการประชาสังคมลับแล	ค่าเฉลี่ย	ขบวนการประชาสังคมปะอ่าว	ค่าเฉลี่ย
S	มีสมณะ ผู้นำ ใช้ชีวิตเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณ คุณภาพชีวิต ชุมชน สมาชิกร่วมทำงานพัฒนาชุมชน มีระบบการทำงาน แนวราบ มีเครือข่าย สันับสนุนช่วยเหลือกัน	.84	ผู้นำ รักความเป็นธรรม ปกป้องสิ่งแวดล้อม สมาชิก รว ม ก ลุ่ม ทำ กิจกรรมต่าง ๆ มีเครือข่าย และการสนับสนุนจากภายนอก	.87	ผู้นำ มีความสามารถ เฉพาะตัววางระบบแก้ปัญหา ประธานหาทรัพยากร ภายนอกให้ชุมชนรวมกลุ่มทำกิจกรรมรักษาป่า	.79	ผู้นำเป็นครูอาจารย์ที่รักความเป็นธรรมทำงานรวมกลุ่มเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเอง และเป็นเวทีเรียนรู้ทางการเมืองไปด้วย	.87	มีผู้นำเป็นอดีตหัวหน้าคณะ แปรคณะเป็นงานรวมกลุ่มพัฒนาชุมชน มีเครือข่าย องค์การ เอกชนสนับสนุนช่วยเหลือ	.83	มีผู้นำเป็นนักประสานงานหาทรัพยากร จากภายนอก มาพัฒนาชุมชน มีกิจกรรมกลุ่ม ทำกิจกรรมพัฒนา เศรษฐกิจชุมชน	.81
V	มีอุดมการณ์ มีวิถีการดำรงชีพแบบบุญนิยมมีลักษณะ การใช้ชีวิต และ ความรับผิดชอบ แบบรวมหมู่	.80	ป่าเป็นศูนย์รวมของชุมชน มีสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติ ตระหนักถึงสิทธิชุมชน รักความเป็นธรรมชาติความเท่าเทียม	.65	ให้คุณค่ากับการรักษาป่าใช้วินัยรักษากฎกติกาแบบทหาร "เสียสละที่ซกต เป็นอาสาสมัครอุทิศเพื่อชุมชน"	.57	ใช้จิตตารมณ์ 4 หลักคุณธรรม 5 ประการขับเคลื่อนรวมตัวเพื่อเรียกร้องศักดิ์ศรีความเป็นชุมชน	.84	ชุมชนมีความสามารถในการต่อสู้กับปัญหา ยาเสพติด และมี ความห่วงใยในสิทธิที่อยู่อาศัย	.78	ความผูกพันของชุมชนกับป่าการรักษาคุณค่าต่างๆ ภายในชุมชน การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชน	.72

ตารางที่ 10.1 (ต่อ)

ตัว ชี้วัด	ขอบเขตการประชา สังคมนาชาธาโนโคก	ค่า เฉลี่ย	ขอบเขตการประชา สังคมดงชุมค้ำ	ค่า เฉลี่ย	ขอบเขตการ ประชาสังคมวัง อ้อ	ค่า เฉลี่ย	ขอบเขตการ ประชาสังคม สหกรณ์ฯ	ค่า เฉลี่ย	ขอบเขตการ ประชาสังคม ลับแล	ค่า เฉลี่ย	ขอบเขตการ ประชาสังคม ปะอาว	ค่า เฉลี่ย
E	ยึดมั่นในพุทธศาสนา รักษาศีล ใช้งานกรอง กิเลส ใช้ชีวิตเรียบง่าย	.89	ป่าให้อาหารคน คนดูแลป่า มีภูมิ ปัญญาชาวบ้าน	.84	มีเครือข่ายดี ผูก พันสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีป่าชุมชน	.89	มั่นคงในอุดม การณ์ มีเครือ ข่าย ช่วยเหลือ	.75	ทรัพยากรน้ำที่ สมบูรณ์ มีเครือ ญาติแน่นแฟ้น	.96	ชุมชนเก่ามีราก ฐานเครือญาติ อุดมธรรมชาติ	.84
I	จำกัดอยู่ในเครือข่าย อโคก กสิกรรมไร้สาร และน้กม้งสวิริติ	.67	ชุมชนไม่ยอม จำนนต่อรัฐ ผู้นำ ได้รับรางวัล	.85	ผู้นำ และ กลุ่ม ได้รับรางวัล หลายรางวัล	.87	ชาวบ้านเรียนรู้ จากการทำกิจ กรรมต่าง ๆ	.79	ชุมชนเห็นความ สำคัญแก้ปัญหา ด้วยตนเอง	1	กลุ่มต่าง ๆ ได้ รางวัล งานของ ชุมชนมีชื่อเสียง	.79
รวม		.80		.80		.78		.81		.89		.79
Re	ตั้งพรรคการเมืองเอง มีนโยบายไม่หาเสียง ไม่ขัดแย้งกับท้องถิ่น	.58	ธนกิจการเมือง ครอบงำการเมือง ท้องถิ่น	.55	ธนกิจการเมือง ครอบงำการ เมืองท้องถิ่น	.60	ธนกิจการเมือง ครอบงำการ เมืองท้องถิ่น	.57	ธนกิจการเมือง ครอบงำการ เมืองท้องถิ่น	.45	การเมืองท้องถิ่น หวังพึ่งพา นักการเมืองชาติ	.65
PAR	สมาชิกทำงานให้ชุม ชนโดยไม่รับค่าตอบแทน ดอกผลเป็นของ ส่วนรวม	.94	รวมกลุ่มปกป้อง รักษาป่า ตรวจ สอบงาน อบต.	.80	มีการรวมกลุ่ม ทำกิจกรรม ต่าง ๆ แบบ บูรณาการ	.82	รวมกลุ่ม กิจกรรมพัฒนา ความคิดทาง การเมือง	.48	รวมกลุ่มทำ กิจกรรมเป็นเว ที ก ฝ น งาน ส่วนรวม	.73	รวมกลุ่มทำ กิจกรรมเพื่อ พัฒนาสมาชิก	.75
Del	ประชุมถกเถียงประ จำตัดสินใจร่วมกัน	.90	มีเวทีแลกเปลี่ยน แก้ปัญหาาร่วมกัน	.9	มี เว ที แ ล ก เป ลี ย น กั ปัญหาาร่วมกัน	1	สร้างวัฒนธรรม ถกเถียงเรียนรู้	.5	เวทีแลกเปลี่ยน ผ่านกิจกรรม	.93	เวทีแลกเปลี่ยน ตามธรรมชาติ	1

S=structure; V=values; E=environment; I=impact; Re=representative democracy; PAR=participatory democracy; Del= deliberative democracy

10.2 การวิเคราะห์ข้อค้นพบ

10.2.1 การวิเคราะห์ข้อค้นพบในส่วนของ group interview โดยผู้ช่วยผู้วิจัย

ผู้ช่วยผู้วิจัย ได้สำรวจความคิดเห็นในกลุ่มต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันในขบวนการประชาสังคม ในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายของงานวิจัย ผลจากการประมวลผลข้อมูลตามแนวแบบสอบถาม รวม 128 ข้อ 23 กลุ่ม 6 ชุมชน ผู้วิจัย พบว่า

(1) โดยทั่วไป คำตอบของกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชุมชน ส่วนใหญ่ตอบไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้คำตอบของชุมชนแต่ละชุมชน โดยรวม เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

(2) ผู้เข้าร่วมในการประชุม ผู้ตอบคำถามโดยส่วนใหญ่ เป็นกรรมการมากกว่าสมาชิก

(3) ค่าความเข้มแข็งของโครงสร้าง (S) โดยเฉลี่ยของชุมชน 5 แห่ง จาก 6 ชุมชน มีค่าระหว่าง .81 - .87 มี 1 ชุมชน มีค่า .79

(4) ค่าความเข้มแข็งของคุณค่าองค์กร (V) โดยเฉลี่ยของชุมชน 3 แห่ง จาก 6 ชุมชน มีค่าระหว่าง .78 - .84 มี 3 ชุมชน มีค่าระหว่าง .57 ถึง .72

(5) ค่าความเข้มแข็งของสภาพแวดล้อมหรือทุนทางสังคม (E) โดยเฉลี่ยของชุมชน 5 แห่ง จาก 6 ชุมชน มีค่าระหว่าง .84 - .96 มี 1 ชุมชน มีค่า .75

(6) ค่าความเข้มแข็งของผลกระทบจากงานของขบวนการประชาสังคม (I) โดยเฉลี่ยของชุมชน 3 แห่ง จาก 6 ชุมชน มีค่าระหว่าง .85 - 1 มี 2 ชุมชน มีค่า .79 มี 1 ชุมชนมีค่า .67

มีข้อสังเกตว่า ชุมชนราชธานีอโศก มีค่า I ค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเกณฑ์คำถามวัดที่การที่ชุมชนได้รับรางวัล ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนราชธานีอโศก ไม่ให้ความสำคัญ

(7) ค่ารวมของ SVEI โดยเฉลี่ยของชุมชน 4 แห่ง จาก 6 ชุมชน มีค่าระหว่าง .80 - .89 และมี 2 ชุมชน มีค่าระหว่าง .78-79

(8) หากพิจารณาความสัมพันธ์ของค่ารวมของ SVEI อาจมีข้อสังเกตได้ว่า ผู้นำ ทุนทางสังคมในชุมชน และผลกระทบจากการทำงาน มีผลต่อค่าความเข้มแข็งโดยรวมของขบวนการประชาสังคมอยู่บ้าง เห็นได้จาก ดงชุมคำ และวังอ้อ ที่มีค่า V ต่ำ คือ .65 และ .57 ตามลำดับ ในกรณีของดงชุมคำ มีค่า S ที่เด่น เป็นตัวช่วย กรณีของวังอ้อ มีค่า E และ I ที่เด่น เป็นตัวช่วย

(9) เมื่อเปรียบเทียบค่ารวมของค่าความเข้มแข็งของผู้นำ/องค์กรประชาสังคม ทุนทางสังคม และผลงาน ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า ค่าขบวนการประชาสังคม หรือค่า SVEI กับค่าลักษณะ

ประชาธิปไตยชุมชนแล้ว พบว่า ทุกชุมชนมีค่าขบวนการประชาสังคม SVEI ระหว่าง .78 - .89 แต่มีค่าลักษณะประชาธิปไตยต่าง ๆ กัน ดังนี้

(9.1) ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ทุกชุมชนมีค่าลักษณะประชาธิปไตยแบบตัวแทนต่ำกว่า .65 (คือระหว่าง .45 - .65)

(9.2) ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ทุกชุมชนมีค่าลักษณะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม สูงกว่า .70 (คือระหว่าง .73 - .94) ยกเว้น 1 ชุมชน ที่มีค่าประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเพียง .48 คือ ชุมชนที่มีขบวนการประชาสังคมสหกรณ์เครดิตยูเนียนฯ ที่มีพื้นที่ทำงานใน 3 อำเภอ แตกต่างกับชุมชนอื่นที่ขบวนการประชาสังคมทำงานพื้นที่ในระดับหมู่บ้าน คือในหมู่บ้านเดียว หรือหลายหมู่บ้านแต่มีพื้นที่ติดต่อกัน หรือในชุมชนดั้งเดิมที่ต่อมาถูกแบ่งซอยพื้นที่ปกครองออกเป็นหลายหมู่บ้าน ส่งผลให้เกิดความแตกต่างซึ่งเป็นข้อจำกัดในการวัดค่าความเป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของขบวนการประชาสังคมสหกรณ์เครดิตยูเนียนฯ

(9.3) ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ ทุกชุมชนมีค่าลักษณะประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ สูงกว่า .90 (คือระหว่าง .90 - 1) ยกเว้น 1 ชุมชน ที่มีค่าประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ เพียง .5 คือชุมชนที่มีขบวนการประชาสังคมสหกรณ์เครดิตยูเนียนฯ ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น

(9.4) เมื่อมองภาพรวมแล้ว จะเห็นว่า ทุกชุมชนมีขบวนการประชาสังคมเข้มแข็ง คือ สูงกว่า .78 มีลักษณะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ ที่เข้มแข็งมากกว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน ยกเว้นสหกรณ์เครดิตยูเนียนฯที่มีค่าประชาธิปไตยทั้งสามแบบไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะด้วยลักษณะพื้นที่ดังที่กล่าวไว้ในข้อ 9.2 และ 9.3

(10) เมื่อเปรียบเทียบภาพรวมของ SVEI (ดูกราฟที่ 10.1 ประกอบ) พบว่า E หรือทุนทางสังคม มีลักษณะแปรผันไปในทิศทางเดียวกับ I หรือผลกระทบ⁶ จึงอาจกล่าวได้ว่า E มีปฏิสัมพันธ์กับ I อย่างมีนัยสำคัญ ในอีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคมทำให้เกิดผลกระทบแก่การดำเนินงานของขบวนการประชาสังคมมากกว่าปัจจัยอื่น

(11) ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาลักษณะประชาธิปไตยซึ่งอาจพิจารณาเป็นผลกระทบหนึ่งของขบวนการประชาสังคม ก็พบว่า E หรือทุนทางสังคม และ I หรือผลกระทบต่างแปรผันไปในทิศทางเดียวกับลักษณะประชาธิปไตย ในอีกนัยหนึ่ง E และ I มีปฏิสัมพันธ์ต่อลักษณะประชาธิปไตยมากกว่าปัจจัยอื่น

---

⁶ ยกเว้นกรณีของราชธานีอโศก เนื่องจากราชธานีอโศกไม่ได้ตีค่าผลกระทบในรูปของรางวัล ซึ่งเป็นตัวชี้วัดตัวหนึ่งของการวัดค่าผลกระทบ

โดยสรุป ผู้วิจัย เห็นว่า ความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมในแต่ละชุมชน มี SVEI เป็นปัจจัยสำคัญ โดยมี E เป็นปัจจัยที่โดดเด่น ขณะเดียวกัน ในชุมชนมีลักษณะการทับซ้อน ของประชาธิปไตย คือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ โดยที่ ขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็งสัมพันธ์กับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ มากกว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน

ในส่วนลักษณะความเป็นประชาธิปไตยของแต่ละชุมชน หากมองภาพแยกแต่ละชุมชน โดยเน้นลักษณะความเป็นประชาธิปไตยแล้ว จะมีข้อค้นพบ ดังนี้

(1) ราชธานีอโศก

มีขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยสำคัญ คือ ผู้นำ+แกนนำ+สมาชิก ประกอบกับคุณค่าขององค์กร ทูตทางสังคม และการช่วยเหลือจากภายนอก ทั้งเครือข่ายอโศก องค์กรเอกชน และหน่วยงานรัฐ

ลักษณะของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง : ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และ ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้

(2) ป่าชุมชนดงชุมคำ

มีขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยสำคัญ คือ ผู้นำ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบกับทุนทางสังคม และการช่วยเหลือจากเครือข่ายป่าชุมชน สมัชชาคนจน และองค์กร เอกชน

ลักษณะของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง : ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้

(3) ป่าชุมชนวังอ้อ

มีขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยสำคัญ คือ ผู้นำ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบกับทุนทางสังคม และการช่วยเหลือจากภายนอกทั้งหน่วยงานรัฐ เครือข่ายป่าชุมชน และ องค์กรเอกชน

ลักษณะของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง : ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้

(4) สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง

มีขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยสำคัญ คือ ผู้นำ+แกนนำ ประกอบกับ คุณค่าขององค์กร ทุนทางสังคม และการช่วยเหลือจากภายนอก ทั้งเครือข่ายสหกรณ์ และ องค์กรเอกชน

ลักษณะของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง : ประชาธิปไตยทั้งสามแบบไม่แตกต่างกันมากนัก เป็นข้อจำกัดของการวัดค่า ที่เป็นผลจากพื้นที่ทำงานของสหกรณ์เครดิตยูเนียนที่กว้างขวางใน 3 อำเภอ

(5) ชุมชนเมืองลับแล

มีขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยสำคัญ คือ ผู้นำ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบกับคุณค่าขององค์การ ทูตทางสังคม และการช่วยเหลือจากภายนอกทั้งรัฐ เครือข่ายชุมชนแออัดเมืองอุบล เครือข่ายสลัมสี่ภาค องค์การเอกชน และนักการเมือง

ลักษณะของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง : ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้

6. ชุมชนบ้านปะอาว

มีขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยสำคัญ คือ ผู้นำ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบกับคุณค่าขององค์การ ทูตทางสังคม และการช่วยเหลือจากภายนอกทั้งรัฐ องค์การเอกชน และนักการเมือง

ลักษณะของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง : ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้

จากข้อค้นพบข้างต้น อาจมีข้อที่พึงสังเกตได้ว่า แต่ละชุมชนมีลักษณะความเข้มแข็งไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้ เป็นไปตามองค์ประกอบความเข้มแข็งของผู้นำ องค์การประชาสังคม คุณค่าขององค์กร และทูตทางสังคม ตลอดจนการสนับสนุนช่วยเหลือจากภายนอก จากภาครัฐ องค์การเอกชน รวมทั้งเครือข่ายต่าง ๆ และนักการเมือง โดยในขั้นนี้ อาจพอสรุปได้ว่า ปัจจัยดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมในชุมชนทุกชุมชน และลักษณะประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง ในชุมชนที่มีขบวนการประชาสังคมเข้มแข็ง คือ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้อีกว่า ลักษณะที่แตกต่างของขบวนการประชาสังคม ดังที่ได้จำแนกลักษณะเด่นของชุมชนเป็น 4 ประเภท คือ ชุมชนที่ยึดมั่นอุดมการณ์ ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก, สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง ชุมชนที่ทำงานสวนกระแสกับนโยบายของรัฐ ได้แก่ ชุมชนป่าดงชุมคำ ชุมชนที่ทำงานร่วมมือกับรัฐ ได้แก่ ชุมชนวังอ้อ ป่าชุมชนดอนชี บ้านปะอาว และชุมชนที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักการเมือง ได้แก่ ชุมชนลับแล ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในเรื่องปัจจัยที่ทำให้ขบวนการประชาสังคมเข้มแข็ง และลักษณะของประชาธิปไตยชุมชน คือทุกชุมชนมีลักษณะประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง คือ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยใคร่ตั้งข้อสังเกตถึงข้อจำกัดที่ผู้วิจัยเห็นว่ามิอยู่ในลักษณะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ ของชุมชน ดังต่อไปนี้

1. ประเด็นเนื้อหาในการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มกิจกรรมที่เป็นอยู่ในขบวนการประชาสังคมในชุมชนต่าง ๆ เป็นประเด็นเรื่องเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การเสริมอาชีพ ปัญหาภายในชุมชน

ฯลฯ มากกว่าประเด็นเรื่องทางการเมือง ในเรื่องอำนาจ และผลประโยชน์ ของชุมชน หรือ สังคมโดยรวม

2. เป็นการรวมกลุ่มที่มีปัจจัยแวดล้อมเกื้อหนุน เช่น มีหน่วยงานภายนอกให้งบประมาณสนับสนุน อาทิ กองทุนมิยาซาวา กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (ซีพี) กองทุนหมู่บ้านละล้าน มีองค์การพัฒนาเอกชนไปทำงานรวมกลุ่ม เป็นต้น ลักษณะการรวมกลุ่มดังกล่าว จึงกลายเป็นข้อจำกัดในการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการทำกิจการเพื่อสาธารณะ คือ การรวมกลุ่มของชาวบ้าน มักเป็นไปตามการกำหนดของผู้ให้การสนับสนุนทุน หรือเป็นไปตามภารกิจ ตามวาระ agenda ของหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ที่บางครั้งอาจไม่เป็นไปตามความต้องการหรือธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน การรวมกลุ่มโดยส่วนใหญ่ยังเป็นไปเพื่อมุ่งประโยชน์ให้สมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม มากกว่าเป็นการรวมกลุ่มกันทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม ตัวอย่าง กรณี กองทุนหมู่บ้านหนึ่งล้านบาท มีกฎเกณฑ์ที่กำหนดให้การให้กู้เป็นการให้กู้กับปัจเจก ไม่ให้กู้กับกลุ่ม นโยบายกองทุนหมู่บ้านหนึ่งล้านบาท จึงไม่ได้เป็นไปเพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มในชุมชน

3. เนื้อหาในเวทีประชุมเมื่อมีการพบปะพูดคุย จะเน้นเรื่องการทำงานของกลุ่มตามวัตถุประสงค์ที่จัดตั้งขึ้นมามากกว่าเรื่องอื่น ๆ

4. รัฐไม่สนับสนุนให้มีเวทีพูดคุยปัญหาทางการเมือง ไม่ว่าจะในระดับชุมชน ท้องถิ่น หรือระดับชาติ อย่างจริงจัง และบางครั้ง เมื่อมีความพยายามจัดให้มีเวทีพูดคุย จะเกิดบรรยากาศที่ทำให้ผู้เข้าร่วมรู้สึก ว่า ไม่ควรแสดงความคิดเห็นในบางเรื่อง โดยเฉพาะในเรื่องที่จะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ หรือแม้แต่ว่าการพูดคุยเรื่องการเมืองโดยทั่วไป ๆ ถือเป็นเรื่องที่ไม่ควรพูดคุยอย่างเปิดเผย

5. การสนับสนุนการรวมกลุ่มของหน่วยงานรัฐ มักเน้นการจัดตั้งอาสาสมัครต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เพื่อให้เป็นกลไกของรัฐในการส่งผ่านกิจกรรมลงไปชุมชน แม้จะมีนโยบายให้มีประชาคม แต่เป็นประชาคม ที่ประกอบด้วยคนของรัฐ ประกบอยู่ด้วยเสมอ นับตั้งแต่ นายอำเภอ ลงมาถึงผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ ขึ้นอยู่กับลักษณะและวาระของประชาคม และโดยทั่วไป ลักษณะของประชาคม มักจะเป็นการสื่อสารทางเดียว อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคมของชุมชน มีบางส่วนที่มาจากการริเริ่มของคนในชุมชน และในหลายครั้ง หลายโอกาส ขบวนการประชาสังคมได้ขยายขอบเขตพื้นที่การทำงานออกนอกเหนือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ไปทำงานของชุมชน ของท้องถิ่น หรือขยายไปเป็นเครือข่าย ข้ามขอบเขตพื้นที่ชุมชนอยู่เนื่อง ๆ ดังนั้น การรวมกลุ่มกิจกรรม

ที่เป็นอยู่ จึงเป็นการฝึกปฏิบัติภาคสนามจริงในการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน เป็นพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นฐานที่สำคัญที่ช่วยชาวบ้านให้มีศักยภาพในการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมให้เข้มแข็งต่อไปได้

ในส่วนของประชาธิปไตยแบบตัวแทน มีข้อสังเกตว่า ชุมชนที่ศึกษาซึ่งเป็นชุมชนชนบทมักปลดออกการแทรกแซงจากการเมืองภายนอก หรือในอีกนัยหนึ่ง ความสัมพันธ์กับนักการเมืองชุมชนและนักการเมืองระดับชาติ ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่เป็นแนวตั้งอย่างแข็งแรง การเมืองชุมชนมีความเป็นอิสระ และมีความเป็นตัวของตัวเองสูง เช่น ชุมชนราชธานีโอศุก ชุมชนป่าดงชุมคำ ชุมชนวังอ้อ ขณะที่ชุมชนที่ศึกษาที่เป็นชุมชนเมือง หรือในบริเวณทลเมือง เช่น ชุมชนลับแล ชุมชนปะอาว มักได้รับอิทธิพลการเมืองภายนอกชุมชน ทั้งนี้อาจด้วยความที่เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ความเจริญ ทำให้มีโครงการที่มุ่งใจให้นักการเมืองเข้ามาแสวงหาประโยชน์ได้ง่าย

ผู้วิจัย พบว่า โดยทั่วไป มีปัญหาการซื้อเสียง และความไม่ใส่ใจของผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ซึ่งมีผลทำให้

1. ประชาธิปไตยแบบตัวแทน อ่อนแอ เพราะมีปัญหาการซื้อสิทธิ์ขายเสียง อิทธิพลของหัวคะแนนมีผลต่อการเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่ได้ลงคะแนนเลือกตั้งอย่างอิสระ ผู้ได้รับเลือกตั้งไม่สามารถทำหน้าที่สมเป็นตัวแทนของผู้ที่เลือกตน

2. การเมืองระดับชาติแทรกแซงกำหนดการเมืองชุมชนโดยง่าย มีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของประชาธิปไตยแบบตัวแทน ความสัมพันธ์ของนักการเมืองชุมชนกับนักการเมืองระดับชาติ เป็นความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ที่เป็นแนวตั้งอย่างแข็งแรง การเมืองชุมชนไม่มีความเป็นอิสระ และไม่เป็นตัวของตัวเอง

10.2.2 การวิเคราะห์ข้อค้นพบจากการสังเกตพฤติกรรมในพื้นที่

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์-สังเคราะห์ข้อค้นพบจากการลงพื้นที่สังเกตการณ์พฤติกรรมในชุมชน 6 แห่ง ตามกรอบงานวิจัย และบนสมมติฐานที่ว่า ขบวนการประชาสังคมจะสามารถทำงานอย่างได้ผล เมื่อมีความเข้มแข็งในระดับองค์กร และเครือข่าย และสามารถแสวงหาทรัพยากร ตลอดจนการสนับสนุนจากชุมชน และขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็งจะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน

โดยในการสัมภาษณ์มีแนวคำถามตามองค์ประกอบ SVEI ที่มีแนวคิดทฤษฎีประชาสังคม ทูตทางสังคม และลักษณะประชาธิปไตย ดังที่อธิบายไว้แล้วในบทที่ 2

1) ปัจจัยสำคัญในการทำงานของขบวนการประชาสังคมในชุมชน

ชุมชนพื้นที่เป้าหมายของการศึกษา 6 ชุมชน เป็นชุมชนที่แต่ละชุมชนมีขบวนการประชาสังคม อันหมายถึง กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ที่มีชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนโดยส่วนรวม อาทิ กลุ่มป่าชุมชน กลีกรรรมไร่สารพิษ พาณิชยบัญญัติม ชยะวิทยา กลุ่มโรงน้ำดื่ม กลุ่มสมุนไพรร หม่องคำผาง ร้านค้าชุมชน กลุ่มเยาวชน ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาคุณธรรม กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียน กลุ่มทอผ้า กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มเลี้ยงวัว โรงสีชุมชน ฯลฯ โดยที่กลุ่มที่รวมตัวกันในแต่ละชุมชน มีการประสานเชื่อมต่อกันอยู่บ้างตามธรรมชาติ ผ่านคณะกรรมการชุมชน หรือ ตัวบุคคล เช่น มีผู้นำ หรือ กรรมการบางคนทำหน้าที่เป็นผู้นำ หรือ กรรมการในหลายกลุ่ม เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมมานานมากกว่า 5 ปี ลักษณะการทำงานของกลุ่ม เป็นรูปแบบคณะกรรมการ ที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิก ขนาดของกลุ่ม เป็นไปตามลักษณะของกิจกรรม บางกลุ่มมีสมาชิกในระดับนับร้อย บางกลุ่มมีสมาชิกในระดับนับสิบ โดยทั่วไป ลักษณะการทำงานจัดเป็นโครงสร้างแบบหลวม ๆ มีระบบการเงิน การบัญชี ระบบการบริหารจัดการ การประชุม แบบไม่เป็นทางการ บางกลุ่มมีคนทำงานประจำเต็มเวลา มีสถานที่ทำงานแน่นอน การทำงานใช้การแบ่งงานตามความชอบความถนัด เวทีการประชุม และการพูดคุยในกลุ่มย่อยที่ไม่เป็นทางการ มักเป็นพื้นที่ในการประสานงาน แบ่งความรับผิดชอบในการทำงาน การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนปัญหาอุปสรรคในการทำงาน ฯลฯ งานการบริหารส่วนใหญ่มักตกเป็นภาระของผู้นำ ขณะที่สมาชิกจะมาร่วมเมื่อมีกิจกรรมต้องมาทำร่วมกัน ผู้นำในกลุ่มมีวาระการหมุนเวียนเปลี่ยนกันทำงานค่อนข้างน้อย การทำงานจึงมักตกเป็นภาระอยู่กับผู้นำบางคนที่ทำมานานอย่างต่อเนื่อง สมาชิกที่เข้าร่วมในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มักเป็นสมาชิกที่มีความใส่ใจกระตือรือร้นในการทำงานช่วยชุมชนในเรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดงานชุมชนในช่วงเทศกาลสำคัญ ๆ การดูแลจัดการในเรื่องอาหารการกินเมื่อชุมชนมีงาน หรือมีกิจกรรม การช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของโรงเรียนในชุมชน งานทำความสะอาดชุมชน งานซ่อมแซมดูแลสาธารณูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น

การทำงานของกลุ่มในขบวนการประชาสังคมในชุมชน ไม่มีระบบการจัดองค์กรตามรูปแบบทฤษฎีองค์การ ที่เป็นทางการ แม้จะมีโครงสร้างคณะกรรมการ มีประธาน กรรมการ เลขานุการ เภรัญญิก บางแห่งมีสำนักงาน และมีเจ้าหน้าที่ทำงานเต็มเวลา แต่ไม่มีระบบสายบังคับบัญชา การสั่งการที่ชัดเจน ไม่มีการจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ที่เป็นการแยกบทบาทในการ

ปฏิบัติงานนอกจากการกำหนดนโยบาย หรือการบริหารจัดการ หรือการตรวจสอบ หรือการจัดให้มีระบบดำเนินงานของการปฏิบัติงานที่ชัดเจน ในหลายครั้ง ผู้นำกลุ่ม หรือกรรมการจึงกลายเป็นผู้ทำงาน ผู้ดำเนินงานเองเกือบทุกขั้นตอน งานที่เห็นได้ชัดว่ามีการแบ่งงานกันค่อนข้างชัดเจน คือ งานการเงิน การบัญชี งานประสานงานภายนอก เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถเฉพาะ

การทำงานของกลุ่มในชุมชน เป็นการทำงานที่อาศัยการจัดการทำงานตามธรรมชาติของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน ที่มีหลักของการแบ่งงานตามอาวุโส และตามความรู้ ความชำนาญ หรือ หลักการ “put the right man on the right job” และมีทุนทางสังคมเป็นฐานที่สำคัญ คือ มีวัฒนธรรม มีค่านิยมของการเกื้อหนุน สนับสนุน ช่วยเหลือ ความเคารพยำเกรง การเชื่อฟังผู้อาวุโส การยอมรับสภาพความแตกต่างโดยไม่ให้เกิดความแตกแยก ความอดทน และการเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเป็นผู้ให้ และผู้รับ ทุนทางสังคมนี้ เป็นทุนสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคมในชุมชน เป็นกลไกในการเชื่อมร้อยและผลักดันการทำงานของขบวนการประชาสังคมของชุมชน ปมสำคัญที่ผูกมัดกลุ่มต่าง ๆ เป็นขบวนการประชาสังคม คือ “ใจ” ของผู้คนในกลุ่มที่โยงโยเป็นข่ายของความปรารถนาที่จะทำให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความผูกพันภายในประชาสังคม ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความสามารถในการรักษาอธิปไตยของชุมชนให้อยูรอดจากอิทธิพลครอบงำจากภายนอก Lipset⁷ กล่าวว่า ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขปัจจัยทางสังคมที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น ความใกล้ชิดระหว่างประชาชนจะทำให้มีความตื่นตัวในผลประโยชน์ของชุมชนและการร่วมกระทำกร โดยเฉพาะทางการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาที่มากขึ้น ในขณะที่การติดต่อแบบไม่เป็นทางการหรือเป็นทางการผ่านองค์กรกิจกรรมต่าง ๆ ยิ่งทำให้มีความกระตือรือร้นทางการเมืองเพิ่มขึ้น

กรณีของราชธานีโอโศก มีการทำงานที่มีลักษณะพิเศษเพิ่มเติมจากชุมชนอื่น คือ มีอุดมการณ์บุญนิยมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการทำงาน มีสมณะ หรือ นักบวชผู้ทรงศีล เป็นผู้นำที่มีบทบาทสำคัญของขบวนการประชาสังคม และยังประยุกต์จริยวัตร หรือวินัยของสงฆ์ และการถือศีล เป็นแนวประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในชุมชน

---

⁷ Seymour Martin Lipset, “Political Man : the Social Bases of Politics,” (New York:Doubleday & Company, Inc., 1963), pp. 261-262, อ้างถึงใน ปิยะนุช เงินคล้าย และคณะ, รายงานการวิจัย การมีส่วนร่วมของประชาชน : ศึกษาเปรียบเทียบประชาชนในเขตเมืองและประชาชนในเขตชนบท (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2540).

โดยทั่วไป ชาวบ้านในชุมชนยอมรับการทำงานของขบวนการประชาสังคมว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม การแก้ปัญหาเสพติด การทำให้เศรษฐกิจหมุนเวียนอยู่ภายในชุมชนหรือ กรณีกลุ่มกิจกรรมเสริมอาชีพ อย่างน้อยเป็นการหารายได้เสริมให้กับสมาชิกในชุมชน ลดปัญหาสมาชิกที่ไม่สามารถทำมาหาเลี้ยงครอบครัวได้อย่างเพียงพอ

2) เป้าหมาย และปัจจัยสำคัญในการบรรลุเป้าหมาย

กลุ่มต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคม โดยรวม มีเป้าหมายสำคัญในการทำงานเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในกลุ่ม ทั้งในทางเศรษฐกิจ และในการเสริมสมรรถภาพของสมาชิกในการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะกับกิจกรรมที่ชุมชนไม่มีวิถีการปฏิบัติที่คุ้นเคย อีกนัยหนึ่งคือ การทำให้ชุมชนมีประสบการณ์เรียนรู้กระบวนการทำงานที่เป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะการเงิน การบัญชี และการบริหารจัดการที่มีการแบ่งความรับผิดชอบตามความรู้ ความสามารถ และความเป็นอาวุโส ในขณะเดียวกัน หวังว่า ผลจากการทำงานของกลุ่ม จะมีส่วนช่วยทำให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตโดยรวมที่ดีขึ้น ในทางเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะการได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก เมื่อผลงานจากกลุ่มได้รับรางวัล มีชื่อเสียง มีส่วนทำให้ทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของชุมชนมากขึ้น ชุมชนที่มีกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย และมีสมาชิกในชุมชนเข้าร่วม มีผลต่อการพัฒนาประชาสังคมในชุมชนโดยรวมให้มีความเข้มแข็ง เพราะเมื่อชุมชนมีสมาชิกที่มีคุณภาพ ย่อมส่งผลต่อคุณภาพของชุมชนเช่นกัน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม ในชุมชนที่ศึกษา แตกต่างกันไปตามขนาดของกลุ่ม จำนวนและความหลากหลายของกลุ่มในประชาสังคม ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนต่อกิจกรรมของกลุ่ม ศักยภาพของผู้นำในการส่งเสริมและประสานการมีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกชุมชน จำนวนของผู้นำที่มีคุณภาพ ในทางจริยธรรม ความซื่อสัตย์ ความกล้าในการแสดงออก การมีจิตใจมุ่งมั่นเสียสละ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และความหนาแน่นของทุนทางสังคม เช่น ความผูกพันเป็นเครือญาติ ความสม่ำเสมอในการพึ่งพาช่วยเหลือกัน การมั่นคงในการรักษาคุณค่า วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนที่มีอยู่ เป็นต้น ตลอดจนการสนับสนุนจากภายนอก และเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทรัพยากร เงินทุน และข้อมูลข่าวสารที่เท่าทันเป็นปัจจุบัน บทบาทของเครือข่ายและการสนับสนุนช่วยเหลือจากภายนอก ทั้งจากองค์การเอกชน นักการเมือง หน่วยงานรัฐ เป็นบทบาทที่มีความสำคัญค่อนข้างชัดเจนต่อความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม และการที่ผู้นำมีความสามารถในการเชื่อมต่อและใช้ทรัพยากรทั้งจากเครือข่ายภาครัฐ ราชการ องค์การเอกชน และภาคการเมือง หมายรวมถึง

การเมืองในระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและระดับชาติ ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน ความสามารถของผู้นำที่สามารถจัดการต่อรองกับอำนาจที่พยายามเข้ามามีอิทธิพลและกอบโกยผลประโยชน์จากชุมชนด้วยการเปลี่ยนแปลงพลิกผันให้เป็นโอกาสที่เอื้อต่อประโยชน์ของชุมชนมากที่สุด รวมถึงความสามารถของชุมชนที่จะรักษาคุณค่าคุณธรรมของชุมชน และของผู้นำในการรักษาการทำงานรวมหมู่เพื่อชุมชนและการทำงานที่มีความโปร่งใสไว้ได้ และเมื่อพิจารณาจาก พื้นที่เป้าหมายที่ทำการศึกษา จะพบว่า ผู้นำ ทูตทางสังคม การสนับสนุนจากภายนอกและเครือข่าย เป็นปัจจัยสำคัญในขบวนการประชาสังคมในชุมชนทุกชุมชน ขณะที่ปัจจัยโดดเด่นของแต่ละชุมชน เช่น ชุมชนราชธานีอโศก มีอุดมการณ์ทางศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสำคัญ ป่าชุมชน มีป่าชุมชนเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนร่วมกันดูแลรักษา สหกรณ์เครดิตยูเนียน มีกลุ่มผู้นำที่เป็นปัญญาชนชุมชน และชุมชนเมือง มีการสนับสนุนจากภายนอกทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน นักการเมือง และเครือข่าย เป็นต้น

3) ผลกระทบจากการทำงานของขบวนการประชาสังคมในชุมชน กับการพัฒนาประชาธิปไตยและการเมืองในชุมชน

การทำงานของขบวนการประชาสังคม ในชุมชน 6 ชุมชน มุ่งที่การพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม ให้ทำงานได้ผลบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เช่น ราชธานีอโศก สามารถใช้รูปแบบกิจกรรมขัดเกลาให้สมาชิกมีความลดละ และอยู่อย่างพอเพียง กลุ่มป่าชุมชน สามารถรักษาป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารให้ชุมชน สหกรณ์เครดิตยูเนียน ฯ มีสมาชิกที่นำเงินมาฝากเป็นประจำทุกเดือน สามารถชักชวนสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมต่างของกลุ่ม กลุ่มชุมชนเมือง สามารถผลิตผลงาน เช่น กลุ่มทอผ้า มุ่งหวังให้ได้ผ้าที่มีคุณภาพ ผ้าไหมมีลวดลายที่สามารถส่งเข้าประกวดได้รับรางวัล เป็นความภาคภูมิใจของกลุ่ม ทำให้ชุมชน มีชื่อเสียง เป็นที่สนใจรู้จักของสังคมโดยทั่วไป ในขณะที่เดียวกัน ชุมชนสามารถเพิ่มพูนรายได้มากขึ้นจากชื่อเสียงดังกล่าว โรงน้ำดื่มสามารถขายน้ำดื่ม เป็นแหล่งรายได้ให้ชุมชน เป็นต้น การทำงานของขบวนการประชาสังคม จึงเป็นพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วม ทำงานรับผิดชอบซึ่งกันและกัน เป็นการขัดเกลา และฝึกปรือความสามารถของการรู้จักพึ่งตนเอง สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ และพัฒนาความสามารถในการนำภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่มาเพิ่มคุณค่าเกิดการองอกเงยเป็นรากฐานการอยู่ดีกินดีของชุมชน

เมื่อเปรียบเทียบธรรมชาติการทำงานของขบวนการประชาสังคมกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบตัวแทน จะเห็นว่า ธรรมชาติของขบวนการประชาสังคมเป็นธรรมชาติที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ที่มีแนวคิดที่ว่าประชาชนผู้เป็นเจ้าของ

อธิปไตยพึงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจชีวิตของตนเอง โดยมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนการทำงานของขบวนการประชาสังคมนั้น เป็นการเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนมาร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม ทั้งนี้ มีลักษณะที่แตกต่าง ดังนี้

(ก) การทำงานของขบวนการประชาสังคม มุ่งการทำงานที่ประโยชน์ตกอยู่กับสมาชิกเป็นสำคัญ ขณะที่ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม มุ่งให้สมาชิกมาร่วมกันกำหนดแนวทางเพื่อประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า ประโยชน์ที่ชุมชนได้ คือ ประโยชน์ของสมาชิกแต่ละคนในชุมชนเช่นกัน หรือในทางกลับกัน ประโยชน์ที่สมาชิกได้จากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเป็นประโยชน์ที่ตกกับชุมชนได้เช่นกัน เช่น เมื่อสมาชิกมีกำลังความสามารถในการออมทรัพย์ได้สม่ำเสมอ ชุมชนมีแหล่งทุนรอนในการนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาในเรื่องต่าง ๆ ได้ เป็นต้น

(ข) การทำงานในกลุ่มของขบวนการประชาสังคม มีขอบเขตการมีส่วนร่วมจำกัดที่ลักษณะรูปแบบหรือวัตถุประสงค์ของกิจกรรม ขณะที่ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในชุมชน มีขอบเขตการมีส่วนร่วมที่กว้างขวาง เกี่ยวข้องได้กับทุกเรื่องที่เป็นเรื่องสาธารณประโยชน์ของชุมชน

(ค) จากข้อ (ข) เนื่องจากประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมีขอบเขตพื้นที่ที่กว้างขวางกว่าอำนาจในการตัดสินใจและผลประโยชน์ ย่อมมีมากกว่า ความเป็น “การเมือง” หรือ “การเมืองของชุมชน” มีความซับซ้อนละเอียดอ่อนกว่าการทำงานของกลุ่มในขบวนการประชาสังคมนั้น ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม จึงจำเป็นที่จะต้องเรียกร้องความโปร่งใส และแนวคิดในการตรวจสอบ ถ่วงดุล มากกว่า

“การเมืองของชุมชน” มีเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนละเอียดอ่อน อาจกลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนไม่มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นผลย้อนกลับต่อการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ตัวอย่าง กรณีการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่ชุมชนไม่กระตือรือร้นจะเข้าร่วมในกำหนดหรือตรวจสอบกิจการต่าง ๆ ของอบต. เท่าที่ควร ปัจจัยสำคัญ จึงคงอยู่ที่ความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมนั้นในการหล่อหลอมให้สมาชิกยกระดับการมีส่วนร่วมจากการทำงานเพื่อกลุ่ม ไปสู่การทำงานเพื่อชุมชน ต่อไป

ในกรณีของขบวนการประชาสังคมนั้น 6 แห่ง เมื่อพิจารณาภายในกรอบแนวคิดข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ระดับความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคม มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนได้ ตัวอย่าง กรณีชุมชนแออัดเมืองที่แกนนำและสมาชิกเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองภาคประชาชนอย่างแข็งขัน เช่น การร่วมในการ

เรียกร่องพระราชบัญญัติที่อยู่อาศัย การร่วมกันของชุมชนแออัดต่าง ๆ ในการต่อรองเรื่องที่อยู่อาศัยกับการรถไฟแห่งประเทศไทย เป็นต้น กรณี ราชธานีอโศกเข้าร่วมกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในการขับไล่พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ให้พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในช่วงเดือนมีนาคม 2549 ที่ กรุงเทพมหานคร กรณีเครือข่ายป่าชุมชน ร่วมกันในการรณรงค์เรื่องพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือร่วมกันยกระดับแนวคิดที่ให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาป่าเอง จนเป็นที่มาของวาทกรรม “ป่าชุมชน” หรือ กรณีของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน ฯ ที่รณรงค์ยกระดับภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการตีเหล็ก หรือกรณีบ้านปะอาว ในภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้า และทำทองเหลือง หรือ กรณีชุมชนแออัดดับแลในเรื่องการพึ่งตนเองในเรื่อง “น้ำ”

ในขณะที่ประชาธิปไตยแบบตัวแทน มีแนวคิดในการหาผู้แทนไปทำงานสาธารณะให้ชุมชนแทนสมาชิกแต่ละคนในชุมชน ธรรมชาติประการหนึ่งของประชาธิปไตยแบบตัวแทน คือ การหาผู้แทนไปทำหน้าที่แทนสมาชิกชุมชน ด้วยการให้สมาชิกชุมชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งคนมาทำงานแทนตน ในแง่นี้ ธรรมชาติของขบวนการประชาสังคม ค่อนข้างแตกต่างกับธรรมชาติของประชาธิปไตยแบบตัวแทน และอาจกล่าวได้ว่า เป็นวิถีที่แตกต่างออกไปจากวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน เพราะวิถีของชุมชนเป็นวิถีการลงแขก มากกว่าการให้ใครมาทำงานแทนตน

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการทำงานของขบวนการประชาสังคมกับประชาธิปไตยแบบตัวแทน คือบทบาทของขบวนการประชาสังคมในการเป็นพื้นที่สรรคสร้างผู้นำที่มีฐานจากชุมชน ให้เป็นผู้แทนของชุมชนที่มีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนในระดับชุมชน หรือระดับชาติ และให้เป็นผู้แทนที่แท้จริงในการทำงานแทนสมาชิกผู้เป็นเจ้าของอธิปไตยชุมชน เป็นผู้มีความรู้เพียงพอในการดูแลรักษาผลประโยชน์ของชุมชนและแสวงหาทรัพยากรตลอดจนความสนับสนุนช่วยเหลือเพื่อพัฒนาชุมชน หรือในอีกแง่หนึ่ง คือ การที่ขบวนการประชาสังคม สามารถมีบทบาทในการนำเสนอนโยบายสาธารณะที่มาจากความต้องการของชุมชน เพื่อแลกกับคะแนนเสียงที่ชุมชนพึงมอบให้ผู้แทนที่พรรคการเมืองนั้น ๆ ส่งมาในการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชน ท้องถิ่น หรือระดับชาติ

ในกรณีของขบวนการประชาสังคมในชุมชน 6 แห่ง เมื่อพิจารณาภายในกรอบแนวคิดข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ระดับความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคม มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของประชาธิปไตยแบบตัวแทนในชุมชน ตัวอย่าง กรณีของราชธานีอโศก ที่ผู้นำขบวนการประชาสังคม เป็นผู้นำสาขาพรรคเพื่อฟ้าดิน กรณีบ้านปะอาว ที่แกนนำขบวนการประชาสังคม ได้รับเลือกเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือในหลายชุมชน ที่แกนนำขบวนการประชาสังคมเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) หรือ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

เมื่อพิจารณาผลกระทบของขบวนการประชาสังคมต่อการพัฒนาหลักการสำคัญ ๆ ของประชาธิปไตย ประกอบด้วย หลักการในเรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาค ภาวดรภาพ ความยุติธรรม หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และหลักในเรื่องอธิปไตย⁸ อาจพิจารณาได้ ดังนี้

3.1) หลักเสรีภาพ

สมาชิกและกรรมการขบวนการประชาสังคมในชุมชน 6 แห่ง มีเสรีภาพในการแสดงออก การเข้าร่วมกิจกรรม ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของแกนนำในขบวนการ ขณะที่คุณค่า/ค่านิยมในเรื่องความมีอาวุโส ความเป็นผู้ใหญ่ ได้รับการเคารพ เกรงใจ แต่ไม่เข้มข้นในระดับที่เป็นอุปสรรคต่อการแสดงออก แต่อาจจำกัดระดับของการแสดงออกได้ และอาจมีส่วนทำให้ลักษณะการแสดงออกแปรไปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบ่น การนิทนา การปล่อยข่าวลือ เป็นต้น โดยทั่วไป ชุมชนค่อนข้างมีเสรีภาพที่รุ่มรวยตามธรรมชาติ การจำกัดจำเขี่ย ถูกตีเส้นด้วยค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น ข้อจำกัดของเสรีภาพในการมีความสัมพันธ์ทางเพศ เป็นต้น ขบวนการประชาสังคม จึงไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสมาชิกในชุมชนให้มีเสรีภาพมากขึ้น หรือให้มีการใช้ชีวิตอย่างเสรี แต่จะมีบทบาทในการส่งเสริมให้สมาชิกใช้เสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น ด้วยการให้ข้อมูลข่าวสาร การมีเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุยเพื่อฝึกและฝนความคิด การแสดงออก ตลอดจนการให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมการชุมนุม หรือการรณรงค์รูปแบบต่าง ๆ

3.2) หลักความเสมอภาค-หลักภวดรภาพ-หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

โดยธรรมชาติของชุมชน ผู้คนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน นับถือกันอย่างเป็นเครือญาติ ไม่ว่าจะสัมพันธ์กันทางสายโลหิต หรือเพราะอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน จะเห็นได้ว่า ค่านำหน้าที่ชานนามกัน มักจะเป็น พ่อ แม่ พี่ น้อง ป้า ลุง น้ำ อ่า ฯลฯ เป็นคุณค่าที่สมาชิกในชุมชนผูกพันให้ช่วยเหลือกัน ไม่ใช่เพราะผู้ให้รำรวยทรัพย์สินและพร้อมที่จะให้มากกว่า แต่เป็นการให้บนความปรารถนาที่อยากจะช่วยเหลือ ไม่ว่าจะผู้ให้นั้นจะมีมากกว่าหรือไม่ก็ตาม และผู้รับความช่วยเหลือ “รับ” ด้วยความเต็มใจ และด้วยความซาบซึ้งในน้ำใจของผู้ให้ และคำนึงถึงการตอบแทน โดยไม่ได้คำนึงว่ามูลค่าการตอบแทนนั้นมากหรือน้อยกว่าสิ่งที่ได้รับ หากแต่คำนึงถึงคุณค่าของการ “ให้” และ “รับ” ที่ว่า ต่างเป็นผู้ “ให้” และ ต่างเป็น ผู้ “รับ” เสมอกัน

บนฐานของธรรมชาติของความสัมพันธ์เช่นนี้ สมาชิกในชุมชน จึงมีความเป็นอยู่อย่างเสมอภาค ความช่วยเหลือพึ่งพาทันทีในชุมชน มิได้เป็นการช่วยเหลือพึ่งพาที่เป็นระบบ

⁸ ดูรายละเอียดแนวคิดในบทที่ 2 ข้อ 2.1.2

อุปถัมภ์แหวดิ่ง แต่เป็นการพึ่งพาช่วยเหลือเพื่อให้ชุมชนอยู่รอดและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ในการทำงานของขบวนการประชาสังคม จึงมีธรรมชาติของการทำงาน ดังการ “ลงแขก” มีการแบ่งงานตามความสามารถและความสนใจ ไม่มีระบบสายบังคับบัญชา แต่เป็นระบบของการเคารพเชื่อฟัง ผู้นำที่ตนให้การยอมรับ การทำงานของผู้นำ ต้องผ่านการพิสูจน์ตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับจากชุมชน มิใช่ถูกทำให้ต้องเคารพเชื่อฟัง เพราะเหตุว่าบุคคลผู้นั้นมีตำแหน่งแห่งหน และเนื่องจากชุมชนเป็นสังคมของความโปร่งใส ผู้คนในชุมชนต่างรู้จักมักคุ้นในบุคลิก อุปนิสัยใจคอ ความสามารถ ศักยภาพ ของกันและกัน ย่อมทราบดีว่ากิจการนี้ควรจะมอบหมายให้ผู้ที่เหมาะสมคนใดที่จะทำให้งานของชุมชนสำเร็จลุล่วงไปได้

ธรรมชาติความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชน เป็นธรรมชาติที่ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรีเสมอกัน ไม่มีปัญหาของการเลือกปฏิบัติ แม่นในชุมชน จะมีผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าผู้อื่นในชุมชน แต่ไม่ได้มองว่าคนที่มีความฐานะเศรษฐกิจดีกว่าจะอยู่ในฐานะที่สูงศักดิ์กว่า และหากมิได้เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม มีน้ำใจอันประเสริฐ แต่มีความประพฤติผิด ไร้ศีลธรรม จริยธรรม ไม่มีน้ำใจในการเกื้อกูลช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จะได้รับการติฉินนินทา หาได้รับการเคารพนับถือจากผู้คนในชุมชนแต่อย่างใดไม่

ในส่วนนี้ จึงเป็นทุนทางสังคม ในการทำงานของขบวนการประชาสังคม เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้ขบวนการประชาสังคมสามารถระดมสมาชิกของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมทำงานต่าง ๆ แม่นว่าในบางครั้งมีปัญหาการขาดทุนทรัพย์ แต่สามารถผลักดันให้งานที่ตั้งใจทำลุล่วงไปได้ ผู้นำประชาสังคม ทั้งที่เป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการ จึงไม่สั่งให้ชุมชนทำการใด ๆ นอกจากการขอความร่วมมือ ขอความช่วยเหลือ การ “บอก” หรือ “จ้าง” ให้ทำ ไม่ว่าจะป็นรัฐ หรือ นักการเมือง หรือองค์การเอกชน ไม่ว่าจะกิจกรรม หรือโครงการนั้น จะเป็นไปเพื่อชุมชนหรือไม่ก็ตาม มักจะมีเสียงเรียกร้องค่าตอบแทนรูปแบบต่าง ๆ จากสมาชิกในชุมชน แต่ถ้าเป็นกิจการภายในชุมชน ริเริ่มโดยคนในชุมชน หรือเป็นกิจกรรมที่เป็นประเพณีปฏิบัติของชุมชนมาช้านาน เป็นพันธะที่คนในชุมชนจะร่วมกันดำเนินการโดยถือเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องทำและไม่อาจเรียกร้องสิ่งตอบแทนใด ๆ โดยสมาชิกของชุมชนแต่ละคนต้องช่วยกันหาสิ่งของอุปกรณ์เครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ ตามสภาพของแต่ละคน คือคนมีมากพึ่งให้มาก คนมีน้อยพึ่งให้น้อย เพื่อให้กิจกรรมนั้นลุล่วงไปได้ด้วยดี

3.3) หลักความยุติธรรม

ผู้คนทั่วไปรักความเป็นธรรม เพราะธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ มนุษย์เป็นสิ่งที่ชีวิตในธรรมชาติที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ แต่มีคุณลักษณะพิเศษบางอย่าง คือ สามารถเรียนรู้

เข้าใจกฎธรรมชาติและเลือกปฏิบัติตามกฎธรรมชาติในด้านบวก เพื่อให้เกิดผลบวก คือการมีชีวิตที่ดีในระดับต่าง ๆ กฎธรรมชาติ คือ กระบวนการที่สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะตามเหตุปัจจัย (อนิจจัง) มีความบีบคั้นขัดแย้งเป็นทุกข์ (ทุกขัง) ไม่ใช่อัตโนมัติที่ดำรงอยู่อย่างเอกเทศ หากแต่ดำรงอยู่ในกระแสของความเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันและกัน ดังนั้น ภายใต้กฎธรรมชาติดังกล่าวชีวิตจะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ได้เลือกสร้างเหตุปัจจัยที่เป็นบวกหรือลบ เหตุปัจจัยที่เป็นบวก คือ การทำความดีต่าง ๆ เช่น การประพฤติตามหลักศีลธรรม กฎกติกาที่ขอบธรรมทางสังคม องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ค่านิยม ฯลฯ ที่เอื้อให้ชีวิตและสังคมดีขึ้น เหตุปัจจัยลบ คือ การทำความชั่วต่าง ๆ ตามแรงกระตุ้นของกิเลสตัณหา ไม่นำพาต่อศีลธรรมและสิ่งดีงามอื่น ๆ นอกจากนี้ มนุษย์ยังสามารถเป็นอิสระเหนือดีเหนือชั่ว คือ สามารถเอาชนะความรู้สึกลึกลับใน "ตัวกู-ของกู" ซึ่งถือเป็นผลสูงสุดของการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ

การดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีธรรม อย่างเป็นธรรม คือการดำรงอยู่ตามความหมายข้างต้น หรือ อาจอธิบายได้ในอีกนัยหนึ่งว่า ชุมชน อันหมายถึงขอบเขตของพื้นที่หนึ่ง ๆ ที่มีผู้คนอาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัว หลาย ๆ ครอบครัว โดยมีความสัมพันธ์ติดต่อกันเป็นเครือญาติ เป็นเพื่อนบ้าน ที่พึ่งพาช่วยเหลือกัน อาจเปรียบได้เป็นดัง “ตัวธรรมชาติ” ขณะที่วัฒนธรรม ประเพณี คุณค่า ค่านิยม กฎเกณฑ์ วิถีปฏิบัติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เปรียบเหมือน “กฎของธรรมชาติ” ที่ถูกหล่อหลอมพัฒนามาพร้อมความเป็นชุมชน “หน้าที่ของชุมชน” คือ การที่ชุมชนต้องรักษาวัฒนธรรม ประเพณี และคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อคงความเป็นชุมชนไว้ เช่น การอยู่ร่วมกันของชุมชน คือการที่สมาชิกในชุมชนต่างต้องช่วยเหลือดูแลกันและกัน มิใช่ต่างคนต่างอยู่ต่างเอาตัวรอด ไม่สนใจความเป็นไปของชุมชนโดยรวม หากชุมชนแปรเปลี่ยนไปแบบต่างคนต่างอยู่เช่นนี้ ความเป็นธรรมชาติของชุมชนดังกล่าวข้างต้นย่อมอยู่ไม่ได้ ย่อมแปรเปลี่ยนตามไปขณะเดียวกัน การเพิ่มหน้าที่ของชุมชน นอกจากการรักษาความเป็นชุมชนของตนเองไว้ให้เป็นชุมชนที่มีคุณค่า ยังต้องทำชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่น ๆ ได้ด้วย การเพิ่มคุณค่าชุมชนของตนเอง ด้วยการกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นแบบแผนที่ดีเมื่อมีผู้เจริญรอยตาม ผลจากการทำหน้าที่จะได้รับความสุข ตนมีสุข ผู้อื่นมีสุข ชุมชนต่าง ๆ ต่างมีความสุขอย่างถ้วนหน้า สังคมทั่วไปย่อมมีความสุข มีความอยู่อย่างดี ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย ไม่ทำร้าย ต่างอยู่อย่างรักษารวม อยู่อย่างมีธรรม อยู่อย่างเป็นธรรม

ชุมชนมีวิถีอยู่อย่างเป็นธรรม มีธรรมของการอยู่ร่วมกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว การไม่ช่วยเหลือกัน เมื่อพึ่งต้องช่วยเหลือกัน จึงเป็นความไม่เป็นธรรมของชุมชนในการอยู่ร่วมกัน เพราะ

ห่วงโซ่ของความผูกพัน มีธรรมชาติของการอยู่ร่วมกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หากห่วงโซ่ความเป็นธรรม ถูกตัดขาด ความเป็นชุมชน ย่อมถูกทำให้แปรเปลี่ยนไปได้

ขบวนการประชาสังคมในชุมชน 6 ชุมชน ได้อยู่ด้วยธรรมชาติของชุมชนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หากปราศจากธรรมในการทำงาน ปราศจากความชอบธรรม ชุมชนย่อมไม่ยอมรับ และไม่ร่วมมือ เมื่อเป็นเช่นนี้ ขบวนการประชาสังคม ย่อมอยู่ไม่ได้ ดังนั้น การรักษาธรรม การอยู่อย่างมีความยุติธรรม จึงเป็นทุนทางสังคม ที่ขบวนการประชาสังคม มีและยึดเหนี่ยวไว้ และในขณะเดียวกัน การทำงานของขบวนการประชาสังคมที่มีความเป็นธรรม มีความยุติธรรม นั้น รวมถึงการต่อต้าน หรือ การแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรม ความอยุติธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย ซึ่งถือเป็นการช่วยธำรงรักษา “ธรรม” ไว้ในชุมชนนั่นเอง

3.4) หลักความเป็นเจ้าของอธิปไตย

โดยทั่วไป ชุมชน มีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เห็นได้ชัดจากในโอกาสเทศกาลประเพณีสำคัญ ๆ บรรดาผู้คนก็อพยพไปทำงานต่างถิ่น ไม่ว่าจะไกลใกล้ ต่างต้องกลับมารวมกันที่ชุมชนบ้านเกิด ความเป็นเจ้าของอธิปไตยในชุมชน จึงเป็นทุนทางสังคมของขบวนการประชาสังคมในการทำงานพัฒนาให้ชุมชนมีความผาสุกยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในขณะเดียวกัน ขบวนการประชาสังคม ทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาอธิปไตยของชุมชนจากภายนอกที่เข้ามา รุกราน เบียดเบียน ด้วยการตอกย้ำคุณค่าความเป็นเจ้าของชุมชนของชาวชุมชนที่มีอยู่ ที่ชาวชุมชนต่างต้องช่วยกันดูแลรักษาชุมชน อาทิ การมาร่วมกำหนดโครงการ กิจกรรม ร่วมในการทำงาน เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของโครงการ หรือ การส่งสัญญาณเตือนให้ชุมชนระมัดระวัง หรือ ดำเนินการจัดการรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนให้ออกมาแสดงตน แสดงความเป็นเจ้าของ ต่อต้านภัยรุกรานจากภายนอก ไม่ว่าจะจากรัฐ ในรูปของการใช้กฎ ระเบียบ กฎหมายต่าง ๆ เช่น การให้สัมปทานเอกชนเข้ามาตัดป่าไม้ ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ถิ่นของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ การเข้ามาอ้างกรรมสิทธิ์ในที่ดินขับไล่ชาวบ้านออกจากที่ที่ชาวบ้านอาศัยทำกินมานาน การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ อาศัยโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามาหาประโยชน์ให้แก่ตนเอง และพรรคพวก เป็นต้น หรือนักการเมือง การเข้ามาหาประโยชน์จากโครงการต่าง ๆ ผ่านผู้นำ หรือ ในรูปของการซื้อสิทธิ์ขายเสียง เป็นต้น

ในประเด็นการซื้อสิทธิ์ขายเสียง ความพยายามของขบวนการประชาสังคมต่อการทำความเข้าใจกับชุมชน เพื่อเห็นถึงความสำคัญของการเลือกตั้ง ว่าการเลือกตั้ง เป็นกลไกสำคัญของประชาธิปไตยแบบตัวแทน เห็นถึงความเชื่อมโยงของความเป็นเจ้าของอธิปไตยในชุมชน กับการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นการอธิบายความเชื่อมโยงที่มีขึ้นของความรู้หลายชั้นที่ชาวบ้านทั่วไป

ไม่สามารถทำให้เข้าใจได้ ชุมชนโดยทั่วไป ยังมิได้เห็นว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นการมอบหมายอธิปไตยของส่วนหนึ่งให้กับผู้แทนเพื่อไปทำหน้าที่บัญญัติกฎหมาย หรือบริหารประเทศ ในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น ชาวบ้านรู้สึกว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนในองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มิใช่เลือกตั้งให้ไปทำหน้าที่เป็นผู้แทน แต่เลือกตั้งเพื่อไปทำงานพัฒนาให้ชุมชน โดยเห็นว่าผู้ได้รับเลือก ได้รับเงินเดือนเพื่อทำงานให้กับชุมชน งานพัฒนาต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของนายก อบต. ส.อบต. ขณะที่การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนระดับชาติ ชาวบ้านไปลงคะแนนเสียงเพราะถูกบอกว่าเป็นหน้าที่ของคนไทยที่ต้องไปลงคะแนนเลือกผู้แทน และไม่อาจเข้าใจได้ว่า เกี่ยวโยงกับความเป็นเจ้าของอธิปไตยเจ้าของชุมชนอย่างไร เพราะโดยทั่วไปผู้แทนย่อมมีหน้าที่กระทำตามเจตนารมณ์ร่วม (general will) ของผู้ที่เป็นเจ้าของอธิปไตยที่เลือกตนเองให้ไปใช้อำนาจอธิปไตยนั้นแทน แต่โดยข้อเท็จจริง ผู้เลือกไม่มีศักยภาพที่จะไปกำหนดหรือควบคุมทำให้ผู้แทนที่ตนเลือกกระทำตามเจตนารมณ์ร่วม และข้อเท็จจริง คือว่า ผู้แทนมักจะหายไปนอกกลีบเมฆ ภายหลังได้รับเลือกตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นเจ้าของอธิปไตย กับการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จึงยังคงเป็นความพิกลพิการของระบบการเลือกตั้งในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม มีวิวัฒนาการของการเชื่อมโยงตามแนวคิดรูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในส่วนของกำหนดยุทธศาสตร์ ที่เจ้าของอธิปไตยเห็นถึงศักยภาพของตนเองในการกำหนดยุทธศาสตร์ ว่า การเลือกผู้แทน เป็นการเลือกนโยบายที่ตนต้องการให้เป็นจริงได้ เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบายกองทุนหมู่บ้านละล้าน เป็นต้น ขบวนการประชาสังคมในชุมชนบางแห่ง ได้อาศัยความรู้ความเข้าใจข้อนี้ เป็นฐานในการรวมกลุ่มชาวบ้านต่อรองกับพรรคการเมืองให้มั่นนโยบายตามที่ชาวบ้านต้องการ เพื่อแลกกับคะแนนเสียง นับเป็นการยกระดับการมอบอำนาจอธิปไตย แลกกับเจตนารมณ์ร่วม เพื่อให้เจตนารมณ์ร่วมถูกนำไปจัดทำเป็นนโยบายสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน หรือจัดทำเป็นกฎหมายที่ตอบสนองและแก้ปัญหาให้ชุมชน นอกจากนี้ ยังเป็นการยกระดับการต่อรองแลกเปลี่ยน จากการต่อรองแลกเปลี่ยนคะแนนเสียงกับปัจเจก เป็นการแลกเปลี่ยนคะแนนเสียงของกลุ่มคน หรือชุมชนอีกด้วย

อาจพอสรุปภาพโดยรวมได้ว่า ผลกระทบจากการทำงานของขบวนการประชาสังคม ต่อหลักการสำคัญของประชาธิปไตยชุมชน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต่างมีและให้ต่อกันและกัน เป็นอิทธิพลที่ต่างอิงแอบซึ่งกันและกัน ในอีกนัยหนึ่ง หลักการสำคัญของประชาธิปไตย เป็นหลักการสำคัญที่มีอยู่ คงอยู่ เป็นคุณค่าที่ต้องรักษา เพิ่มพูนให้ปรากฏเป็นจริง ทั้งในขบวนการประชาสังคม และในชุมชนโดยรวม อีกทั้งต่างต้องช่วยกันรักษา เพิ่มพูนคุณค่า หลักการสำคัญ ๆ เอาไว้ ประชาธิปไตยจึงคงอยู่ได้จริง

ขบวนการประชาสังคม จึงมีบทบาทสำคัญต่อประชาธิปไตยชุมชน และหากพิจารณาในด้านการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการเมืองท้องถิ่น การเมืองชุมชน จะเห็นว่าขบวนการประชาสังคมมีบทบาทต่อการสนับสนุนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดพื้นที่ สร้างเงื่อนไขให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ทั้งด้วยการกระตุ้นให้ชุมชนริเริ่มขึ้นเอง หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ริเริ่มหรือดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในด้านการเมืองแบบตัวแทน ขบวนการประชาสังคมมีบทบาทในการสนับสนุนให้สมาชิกหรือแกนนำเข้าร่วมไปเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้ง หรือการสนับสนุนให้ผู้นำที่เป็นหัวคะแนนให้นักการเมือง เป็นหัวคะแนนที่มุ่งต่อรองกับนักการเมืองเพื่อประโยชน์ของชุมชนมากกว่าเพื่อประโยชน์ของตนเองและพรรคพวก

หากพิจารณาในประเด็นบทบาทของขบวนการประชาสังคมกับผลกระทบทางการเมือง ซึ่ง Dahl ได้นิยามความหมายของ “ระบบการเมือง” หมายถึง “กระบวนการหรือรูปแบบที่คงเส้นคงวาของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับอำนาจ การปกครอง หรืออำนาจหน้าที่ในการปกครอง”⁹ โดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐนั้น รัฐเป็นผู้กำหนด แม้เสียงของชุมชนได้รับการตอบสนองบ้าง ในบางกิจกรรมที่มีกติกากำหนดให้ชุมชนต้องมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมการพัฒนา แต่ในส่วนของการใช้อำนาจในการตัดสินใจ การบริหารจัดการ การดำเนินการ การประสานงานกับส่วนที่เกี่ยวข้องในโครงการ รัฐ หรือ ผู้รับผิดชอบหรือเจ้าของโครงการ / กิจกรรม เป็นผู้ดำเนินการ โดยชุมชนมักไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม หรือมีส่วนร่วมเพียงในส่วนที่เป็นแรงงาน ขบวนการประชาสังคม จึงมีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การกำหนดทิศทางการพัฒนา ตลอดจนการตัดสินใจในขั้นตอนการบริหารจัดการต่าง ๆ การมีพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนได้ฝึกฝนทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน สร้างความเชื่อมั่นให้ชุมชนได้ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ชุมชนไม่มีความคุ้นเคย หรือไม่เคยมีวิถีในการปฏิบัติร่วมกันมาก่อน เช่น กิจกรรมในลักษณะการร่วมหุ้น เป็นต้น

ขบวนการประชาสังคม จึงมีบทบาทต่อการพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง หรือการเมืองชุมชน ที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม อย่างเสรี กระตือรือร้น ใฝ่ใจ และมีทัศนคติที่เห็นว่าการเมืองชุมชนเป็นเรื่องของตน¹⁰ ที่ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการกำหนดควบคุมให้การ

⁹ Dahl, 1963, อ้างถึงใน ปิยะนุช เงินคล้าย และคณะ, เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ “บทบาทที่สำคัญของกลุ่มประชาสังคม บทบาทหนึ่ง คือเป็นการสร้างตัวแบบของการพึ่งพาตัวเองและเพิ่มอำนาจให้กับชุมชน” ใน Danilo Sangco, “ประชาสังคมท่ามกลาง

พัฒนาเป็นไปในทิศทางที่ชุมชนต้องการ และที่สำคัญ ขบวนการประชาสังคม ทำให้การเมืองชุมชนมุ่งประโยชน์ต่อชุมชนโดยส่วนรวม มิใช่เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ

10.3 สรุปข้อค้นพบ

10.3.1 ปัจจัยความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม และบทบาทในกิจการสาธารณะของชุมชน

ปัจจัยความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม และบทบาทในกิจการสาธารณะของชุมชน ประกอบด้วย SVEI เป็นปัจจัยสำคัญโดยมี E และ I เป็นปัจจัยที่โดดเด่น¹¹ ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้จากการศึกษาขบวนการประชาสังคมในแต่ละชุมชน ดังนี้

1) ขบวนการประชาสังคมชุมชนราชธานีอโศก

ชุมชนราชธานีอโศก มีปัจจัยเข้มแข็ง คือ อุดมการณ์ “บุญนิยม” ที่มีฐานคิดจากคำสอนของพุทธศาสนา และการมีผู้นำที่เป็นสมณะ โดยที่กำหนดให้การเป็นสมณะเป็นไปได้ยากลำบาก ต้องผ่านขั้นตอน การพิสูจน์ตัวเอง จนถึงการยอมรับของชุมชน ตลอดจนการออกแบบวิธีการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน ที่เปิดพื้นที่ให้สมาชิกทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มที่ เท่าเทียม และอยู่ภายในกรอบวิธีที่กำหนดไว้แล้ว เช่น กรอบของศีล กรอบของระบบบุญนิยม เป็นต้น วิธีการดำเนินชีวิตในราชธานีอโศก จึงเป็นวิธีที่กำหนดให้ทุกคนที่เป็นสมาชิกของชุมชน ไม่ว่าจะ เป็น สมณะ นักบวช เด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งชาย-หญิง มีบทบาทมีส่วนร่วมในการกำหนดและพัฒนาชุมชนที่อาศัยอยู่ และเมื่อตกลงใจเข้าร่วมใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนแล้ว ต้อง

กระบวนการสร้างประชาธิปไตยและการกระจายอำนาจ,” ใน ประชาสรรค์สร้าง : การพัวพันกับรัฐในชุมชนท้องถิ่นในประเทศฟิลิปปินส์และไทย, บรรณาธิการ. เกลดดา โลเปซ วุย และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), น. 60.

¹¹ เมื่อพิจารณาความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม มักพบว่า S เป็นปัจจัยที่สำคัญ แต่ในกรณีศึกษานี้ พบว่าแม้ S จะมีความสำคัญ แต่ E กลับเป็นปัจจัยที่โดดเด่นกว่า โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนเหตุแก้ว (หนึ่งในชุมชนที่ผู้วิจัยได้ไปทำการศึกษา แต่ไม่ได้รวมอยู่ในงานวิจัยนี้) พบว่า แม้จะมีผู้นำที่เข้มแข็ง อุดมคติเสียสละ แต่สภาพชุมชนไม่มีทุนทางสังคมเพียงพอ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีผู้คนแยกจากชุมชนเดิมหลายชุมชนมารวมเป็นชุมชนใหม่ไม่นาน มีผลต่อการทำงานของขบวนการประชาสังคมที่เป็นไปอย่างไม่เข้มแข็ง

ดำเนินชีวิตไปตามแนวทางที่มีอยู่ในชุมชน เพราะชีวิตประจำวันถูกออกแบบกำหนดเป็นตารางเวลาไว้แล้วอย่างดีให้เดินตาม กรณีที่ไม่ประสงค์จะดำรงวิถีตามแบบที่ชุมชนกำหนด ต้องกลับไปใช้ชีวิตนอกชุมชน โดยทั่วไป ชาวราชาธานีอโศก ที่คงดำรงใช้ชีวิตในชุมชน จึงเป็นผู้ที่เชื่อมั่นในหนทางอโศก หนทางแห่ง ศิล และธรรม ว่าจะเป็นการตอบให้แก่ชีวิตของตนเองได้ จึงมักเป็นผู้ที่มุ่งไปสู่หนทางแห่งการหลุดพ้น และไม่ยึดติดในบรรดาวัตถุทั้งหลาย การดำรงชีวิตเน้นการกินอยู่อย่างพอเพียง ในความหมายที่ว่า พอดีพอเพียงกับธรรมชาติที่ตนมีอยู่ พอดีพอเพียงกับสถานะที่ตนเป็นอยู่ ด้วยหวังว่าจะเป็นแบบอย่างให้สังคมอื่น ชุมชนอื่นในอนาคตต่อไป

2) ขบวนการประชาสังคมนิยมป่าชุมชนดงชุมคำ

ขบวนการประชาสังคมนิยมป่าชุมชนดงชุมคำ เป็นขบวนการที่สมาชิกผ่านกระบวนการทำงานที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ขบวนการ และเป็นปัจจัยช่วยพัฒนาความแข็งแกร่งในการรักษาอุดมการณ์การอนุรักษ์ป่าโดยชุมชน ขบวนการประชาสังคมนิยมป่า มีประสบการณ์ผ่านการทำงานท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาอื่น เป็นสถานการณ์ที่ขบวนการต้องเผชิญหน้ากับรัฐและนายทุนที่ใช้นโยบายสร้างปัญหาให้กับชุมชน นับตั้งแต่กรณีนายทุนอ้างสัมปทานหลอกชาวบ้านเพื่อเข้าไปตัดไม้ในป่า โครงการอีสานเขียว เพื่อปลูกป่าเชิงเดี่ยว “การปลูกป่าไม้ยูคาลิปตัส” โครงการ คจก. การขับเคลื่อนเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน สปก. จนเมื่อสถานการณ์คลี่คลาย ขบวนการประชาสังคมนิยมยังคงทำงานต่อเนื่องในการรวมกลุ่มของชาวบ้านทำงานพัฒนาช่วยกันรักษาป่าชุมชน

การต่อสู้ของชาวบ้านป่าชุมชนดงชุมคำ ได้อาศัยฐานความเชื่อทางวัฒนธรรมชุมชนในการต่อสู้รักษาป่า วัฒนธรรมความเชื่อที่เชื่อมคนกับป่า การพึ่งพาอาศัยป่าของคนเพื่อการอยู่รอด ขณะที่ป่าปกป้องให้ความคุ้มครองผู้คนที่ให้มีชีวิตอย่างผาสุก และใช้ชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (การอยู่กินกับธรรมชาติป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มาก) ต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์

แนวคิดหลักของป่าชุมชน คือ “คนที่ปลูกต้นไม้ เป็นเจ้าของต้นไม้” แต่ป่าไม้เมื่อมีมาตามธรรมชาติ ชุมชนที่ใช้สอยใช้ประโยชน์จากป่าย่อมเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน เมื่อมีความเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน จึงต้องช่วยกันดูแลรักษา ผู้ที่ดูแล คือผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์ใช้สอยในป่า คือสมาชิกในชุมชนที่อาศัยอยู่-ใช้ประโยชน์จากป่า ชาวชุมชนดงชุมคำ มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ ปกป้องดูแลป่าชุมชน เพราะถือว่าเป็นผู้มาอยู่ใช้ประโยชน์ มาทำการจับจอง ทำมาหากิน ย่อมมีสิทธิโดยชอบธรรมในการเป็นผู้ปกป้องดูแล และใช้ประโยชน์จากป่าที่ตนเองพึ่งพาอาศัยมานับแต่บรรพบุรุษ

แนวคิดป่าชุมชน จึงเป็นแนวคิดที่ขบวนการประชาสังคมอาศัยเป็นหลักยึดในการรวมกลุ่มสมาชิกของชุมชนให้มีความรับผิดชอบดูแลรักษาป่าร่วมกัน ประกอบกับการจัดให้มีกิจกรรมที่หลากหลายต่อเนื่องในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เพราะเมื่อมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ สมาชิกในกลุ่มมีโอกาสพัฒนาศักยภาพ และเมื่อนำกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มารวมกันอยู่ในขบวนการเดียวกัน จะนำไปสู่การพัฒนาการทำงานที่กว้างขวางออกไปทั้งในมิติของงาน ความคิด และผลของงานที่มีพลังส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ไปสู่ระดับความคิด และนโยบาย เช่น การยกระดับการต่อสู้เรื่องการปฏิรูปที่ดินที่คำนึงถึงสิทธิและการใช้ประโยชน์ ไปสู่ความคิดเรื่องนโยบายการดูแลรักษาป่า ด้วยแนวคิด “ป่าชุมชน” “สิทธิชุมชน” เป็นต้น

ข้อที่น่าสนใจ คือตำแหน่งของแกนนำแต่ละคนที่แตกต่างกัน แกนนำของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน ประกอบด้วยผู้นำทั้งที่เป็นทางการ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยประธานสภา และนายก อบต. ส.อบต.) และผู้นำตามธรรมชาติ ที่ชาวบ้านให้ความนับถือ ศรัทธา ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกันในขบวนการประชาสังคม เพราะต่างมุ่งทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนเหมือนกัน ความร่วมมือร่วมใจของแกนนำที่มีความเข้าใจและมีความปรารถนาที่จะทำงานเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน จึงเป็นปัจจัยให้การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเป็นไปอย่างเข้มแข็ง

3) ขบวนการประชาสังคมวังอ้อ

ขบวนการประชาสังคมวังอ้อ มีความเข้มแข็ง เพราะเป็นขบวนการที่มีกิจกรรมของกลุ่มหลายกลุ่ม ทั้งเป็นกลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งมานาน และยังสามารถดำเนินงานได้ผลจนถึงปัจจุบัน กลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ได้ มีปัจจัยของผู้นำ แกนนำ ที่มีจิตใจสาธารณะ อุทิศ เสียสละ มีความตั้งใจ มีแรงบันดาลใจ และมีความจงรักภักดีต่อธงพระราชทาน ที่สำคัญคือ แกนนำหลายคน มีความเป็นเพื่อนที่เติบโตมาด้วยกัน หรือ ไม่ก็เป็นเครือญาติที่ค่อนข้างใกล้ชิดกัน ในหมู่แกนนำ มีผู้ที่มีความคิดความสามารถ มีความสร้างสรรค์ เช่น นายสีหา(นักประสานประโยชน์ ชยัน เสียสละตั้งใจ มุ่งมั่น) ครูสนต์ (ความสามารถในการจัดระบบ การบริหารจัดการ การบริหารการเงิน) พระครูสุขุม วัฒนภาส (ความสามารถในการโน้มน้าว) มีผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อจ๋า ที่ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยว เป็นที่เคารพ เชื่อฟัง และปัจจัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ความโปร่งใสในการทำงานของกลุ่ม

กลุ่มหลายกลุ่มในขบวนการประชาสังคมวังอ้อ สามารถทำงานอย่างได้ผล และได้รับรางวัล เช่น ป่าชุมชน กลุ่มประมง ศูนย์พัฒนาคุณธรรม เป็นต้น กลุ่มนี้จะออกมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน (กลุ่มสาธิตการตลาด) เป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน การรักษาป่าชุมชนไว้ได้

ด้วยการเคารพกติกาที่ชุมชนร่วมกันกำหนด และการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าของคนในชุมชนโดยการ ใช้ความมีวินัยแบบทหาร....เสียสละเพื่อชาติ หรือ แบบอาสาสมัคร...อุทิศเพื่อชุมชน ทำให้คงความเป็นป่าชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งอาหารและเป็นตลาดสมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชน กลุ่มประชาสังคมต่าง ๆ เหล่านี้ จึงเป็นดังเสาหลักที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เสาหลักทางเศรษฐกิจ เสาหลักทางอาหารทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ บางครั้งมีการบูรณาการกิจกรรมเข้าด้วยกัน เช่น กิจกรรมระหว่างป่าชุมชน กับ ศูนย์พัฒนาคุณธรรม โครงการบ้านเปลี่ยนวิถี แทนที่จะแยกโครงการต่างคนต่างทำ ความพยายามบูรณาการทำให้ได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนมากที่สุด และยังเป็นการแสดงถึงความสามัคคีของกลุ่มต่าง ๆ ในการสนับสนุนช่วยเหลือกันในการทำงานพัฒนาชุมชนนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง

4) ขบวนการประชาสังคมสหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง

สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง เป็นขบวนการประชาสังคมที่แกนนำหลายคนผ่านการอุทิศตนต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ทางสังคมมาอย่างต่อเนื่อง การทำงานของสหกรณ์ ๔ ผ่านกระบวนการต่อสู้ ที่มีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ จากการขับเคลื่อนทางการเมือง มาเน้นการทำงานด้านเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง คือจากเดิมที่เน้นการสร้างการเรียนรู้ทางการเมือง อันเป็นแนวคิดการส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชน ที่มุ่งไปเพื่อการยึดอำนาจรัฐ วิพากษ์วิจารณ์รัฐตรวจสอบรัฐ (คือ เพื่อมุ่งเปลี่ยนแปลงรัฐ) เปลี่ยนมาเน้นการทำงานการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ เป็นฐานในการสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองของประชาชน หรือการทำให้ประชาชนตระหนักในพลังในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง (เชื่อมั่นในพลังของตนเอง ไม่เน้นการพึ่งพารัฐ)

การทำงานที่เน้นเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง โดยคงให้ความสำคัญกับการทำงานรวมกลุ่มชาวบ้าน เพื่อให้กลุ่มชาวบ้านเป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ให้แต่ละชุมชนคงความมีหน่ออ่อนทางความคิดที่พร้อมจะเติบโตใหญ่กล้าแข็ง เมื่อมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสดงศักยภาพของประชาชน การรักษาและหล่อเลี้ยงไว้ซึ่งอุดมการณ์ของขบวนการประชาสังคมสหกรณ์เครดิตยูเนียน และความพยายามที่จะถ่ายทอดอุดมการณ์ ทำอุดมการณ์ให้มีพลวัตไม่หยุดนิ่งผ่านกระบวนการศึกษาพูดคุยแลกเปลี่ยน ยังคงเป็นหัวใจสำคัญ ในการรักษาพลังของภาคประชาชนไว้

5) ขบวนการประชาสังคมนิยมชนชั้นแล

ขบวนการประชาสังคมนิยมชนชั้นแล มีผู้นำที่มีความเข้มแข็ง ผู้นำชุมชนหลายคนอาสาออกไปทำงานนอกชุมชนเพื่อพัฒนาเครือข่ายชุมชนแออัดของอุบล และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่มีขอบข่ายงานในพื้นที่ชุมชนแออัดเมืองทั่วประเทศ ผลงานสำคัญประการหนึ่งของขบวนการประชาสังคมนิยม คือ การแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยอาศัยการรวมกลุ่ม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาความสัมพันธ์บนสำนึกที่ให้คุณค่ากับวิถีชีวิตเดิมที่อบอุ่น แทนการให้คุณค่ากับเงินตราที่หามาได้จากการขายยาบ้าอย่างง่าย ๆ แต่ทำลายความสัมพันธ์แบบเครือญาติและมิตรภาพที่ยั่งยืนภายในชุมชน การรักษาความสัมพันธ์จากการรวมกลุ่ม จึงสำคัญและต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ถ้าชุมชนไม่มีการรวมกลุ่ม จะไม่มีพื้นที่ให้คนมาอยู่ร่วมกัน มามีปฏิสัมพันธ์ ทำงานรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้จากกันและกัน ชาวบ้านจะต่างคนต่างอยู่ไปตามวิถีทางของตัวเอง ปล่อยให้รัฐหรือนักการเมืองเข้ามาแทรกแซง เข้ามาเป็นผู้กำหนดและจัดทิศทางให้กับชาวบ้านและชุมชน จนความรู้สึกเป็นเจ้าของของชุมชนของชาวบ้านค่อย ๆ เลือนหายไปจากเดิมในอดีตที่มีความรู้สึกผูกพัน ต้องคอยดูแลรักษาชุมชน และเห็นว่าควรปล่อยให้เป็นที่ของคนภายนอกเข้ามาจัดการดูแล โดยเห็นว่าเป็นหน้าที่ของเขาที่พึงปล่อยให้เขาทำ แต่หากมีการรวมกลุ่มและทำให้เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ชาวบ้านจะกลับมาเห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้แก่สาธารณะ มีความเชื่อมั่นและเห็นถึงศักยภาพในตนเองว่าสามารถจัดการดูแลชุมชนได้ดีกว่าคนภายนอก และควรเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง เพราะชาวบ้านย่อมรู้และเข้าใจสภาพปัญหาความต้องการของชุมชนได้ดีกว่าผู้ที่มีได้อยู่ในชุมชน

การรวมกลุ่มของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มออมทรัพย์ก็ดี กลุ่มเยาวชนก็ดี รวมทั้งการทำงานร่วมกับเครือข่าย ชาวบ้านมีความตื่นตัว มีความสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการพัฒนาในชุมชน ที่บางครั้งสวนทางกับกระแสการพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งมักคำนึงถึงประโยชน์ของหน่วยงาน มากกว่าการตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น โครงการบ้านมั่นคงที่ชาวชุมชนชั้นแล กำลังให้ความสนใจศึกษาทำความเข้าใจ เป็นโครงการที่คำนึงถึงภูมินิเวศ มีขนาดที่เหมาะสมกับศักยภาพที่มีอยู่ของชาวบ้านในการจัดการดูแลกันเอง คำนึงถึงการดำรงวิถีชีวิตเดิมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ วิธีการดำรงชีพ และการมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ต่างกับโครงการบ้านเอื้ออาทร ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ ที่รัฐลงทุนให้ มีลักษณะการออกแบบที่เน้นการจัดระเบียบ เป็นต้น ประการที่สำคัญ คือ การกำหนดนโยบายการพัฒนาที่คำนึงถึงความสอดคล้องทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การได้อาศัยภูมิปัญญาของชาวบ้านให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นการต่อยอดคุณค่าในวิถีชีวิตเดิมที่ชาวบ้านมีอยู่ ดังเป็น

แนวทางที่ขบวนการประชาสังคมนิยมชนชั้นล่างดำเนินอยู่ อาทิ ลักษณะการบริหารจัดการกลุ่ม ที่คำนึงถึงวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันแบบเอื้ออาทร มิใช่เพียงการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ การแบ่งกลุ่มงาน พื้นที่งาน การทำงานที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตำแหน่งประธาน กรรมการ เลขานุการ หรือ ฎุระเบียบ แต่คำนึงถึงการทำงานที่พึ่งพาช่วยเหลือกัน

6) ขบวนการประชาสังคมนิยมในบ้านปะอว

ด้วยชุมชนบ้านปะอว เป็นชุมชนที่สามารถรักษาความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้อย่างแน่นแฟ้น ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ภายในชุมชน มาจากการที่ชุมชนสามารถรักษาคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ รักรักษาวิถีชีวิต และวิถีในการจัดการเรื่องราวต่าง ๆ ตามวิถีทางที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาทางจารีตประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ศีลธรรม และบรรทัดฐานของชุมชน ป่าชุมชนเป็นตัวอย่างหนึ่งของความสามารถของขบวนการประชาสังคมนิยมที่อาศัยความเชื่อ จารีตประเพณีในการฟื้นฟูสภาพป่าที่เริ่มเสื่อมโทรม ให้กลับคืนสู่สภาพป่าตามธรรมชาติ ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชุมชนในการรักษา กฎกติกาของป่าชุมชน ประกอบกับอาศัยความเชื่อตามจารีตประเพณีที่มีอยู่เดิมในการดูแลรักษา ส่วนที่เป็นป่าช้าให้เป็นสถานที่เคารพบรรพบุรุษ เพื่อให้บรรพบุรุษปกป้องดูแลชุมชนสืบไป

ขบวนการประชาสังคมนิยมในชุมชนบ้านปะอว จึงเป็นพื้นที่ที่ประชาชนในชุมชนรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ หลากหลาย เป็นฐานช่วยเสริมสร้างความผูกพันของสมาชิกและผู้นำภายในชุมชน อาทิ กลุ่มสังฆะจะออกทรัพย์ กองทุนเงินล้าน ร้านค้าชุมชน สหกรณ์ร้านค้า ป่าชุมชน พิพิธภัณฑสถาน กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มแม่บ้าน สหกรณ์หัตถกรรมบริการ ซึ่งมีสมาชิกจากหมู่บ้านปะอวทุกหมู่บ้าน และยังมีกลุ่มย่อย กลุ่มเย็บกระเป๋า กลุ่มน้ำเฉาก๊วย กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มดอกไม้จันทน์ ตัวอย่าง กลุ่มดอกไม้จันทน์ลงหุ้้นทำดอกไม้จันทน์ ทำหีบศพ คนปะอวใช้บริการจากกลุ่มนี้เวลาฝังงานศพ ไม่ต้องพึ่งตลาดข้างนอก ในบ้านปะอว เกือบทุกคนล้วนเป็นสมาชิกไม่กลุ่มใดก็กลุ่มหนึ่ง

10.3.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชนกับแนวคิดประชาธิปไตย¹²

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะ เป็นไปตามรูปแบบประชาธิปไตยที่ทับซ้อนกันอยู่ โดยมีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกันอย่างชัดเจน เพราะสอดคล้องกับธรรมชาติการทำงานรวมหมู่ของชุมชน ในวันนี้ อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีทุนทาง

¹² ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ข้อ 2.1.4

สังคม¹³ ในเรื่องประชาธิปไตยซึ่งเป็นทุนที่สามารถพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตย ที่อาจเรียกในที่นี้ว่า “ประชาธิปไตยชุมชน”

จากข้อค้นพบจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยเอง และผลจากการทำ group interview ของผู้ช่วยผู้วิจัย สรุปผลได้เป็นสองส่วน ดังนี้

1) ปัจจัยที่มีผลทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทางการเมือง

1.1) ขบวนการประชาสังคมมีความเข้มแข็ง เป็นพื้นที่ที่กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ทำงานรวมกลุ่ม และเป็นการทำงานรวมกลุ่มที่ไม่เฉพาะมุ่งให้กลุ่มทำงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เท่านั้น แต่ต้องเปิดพื้นที่ให้กลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นอื่น ๆ ที่กว้างขวางออกไป ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเรื่องราวในชุมชนท้องถิ่น หรือในสังคมวงกว้าง ให้รู้เท่าทันข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

1.2) ความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเอง การตระหนักรู้และเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาที่ชุมชนมีอยู่

1.3) การรักษาไว้ซึ่งคุณค่าความสัมพันธ์ของเครือญาติ มิตรสหาย ที่ผูกพันกันในลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การอุปถัมภ์ค้ำชูกันและกันในแนวราบ ไม่พัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์แบบแข่งขัน และการใช้ชีวิตแบบปัจเจก ที่เป็นปัจจัยสลายพลังชุมชน

1.4) การคงไว้ซึ่งความภาคภูมิใจในภาษา วัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม จริยธรรม (ความกตัญญูรู้คุณ การให้ ความมีน้ำใจ) ตลอดจนแบบแผนการดำรงชีพตามวิถีชีวิตของตนเองที่เป็นอยู่อย่างชุมชน เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันอิทธิพลทางการเมืองจากภายนอก

1.5) การรักษาไว้ซึ่งบรรทัดฐานทางสังคม การแก้ไขความขัดแย้งโดยไม่เผชิญหน้า แต่ด้วยความเข้าใจ บนฐานของการถนอมใจรักสามิตรสัมพันธ์ ให้เวลากับการเยียวยาสมานฉันท์ มากกว่าการหักห้ามพรวดด้วยเข่า

---

¹³ ทุนทางสังคม หมายถึง ฐาน (ทุน) ทรัพยากรธรรมชาติ ฐาน (ทุน) วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่ออาทร และความสามัคคี ที่ทำให้คนมีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน มีระบบคิด หรือวิถีคิด วิถีปฏิบัติ การรวมความคิดความรู้สติปัญญา กำลัง และความชำนาญที่มีอยู่ไปใช้ในการจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ถือเป็นคุณค่าเดิมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย ที่ก่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนชุมชน พลังในที่นี้ ได้แก่ พลังแห่งปัญญาหรือความรู้ ซึ่งเป็นพลังที่จะช่วยให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้จริงและยั่งยืน

1.6) การบังคับใช้กติกากำบ้าน (เช่น กฎธรรมชาติ ฝึปา ฝึบ้าน ฝึน้ำ) ด้วยเป็น ภูมิปัญญาที่มีอยู่ รู้ อยู่ เข้าใจ อยู่ ชาวบ้านสามารถบังคับใช้ได้เอง สามารถพึ่งพาความรู้ของตนเอง เป็นนายของตนเอง ควบคุมไปกักตักกาเมือง

1.7) การรักษาไว้ซึ่งวาทกรรมของชุมชน อาทิ การลงแขก การไหว้ผี

1.8) การเสริมสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม อาทิ การลงแขก การช่วยเหลือกันในงานประเพณี ตลอดจนวัฒนธรรมการถกเถียงแลกเปลี่ยน อาทิ สภากาแฟ การไล่ (การจับกลุ่ม พูดคุยของชาวอีสาน)

2) ปัจจัยที่มีผลทำให้ขบวนการประชาสังคมเข้มแข็งทางการเมือง

2.1) ความถี่ในการถกเถียงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่างเสรี และการกระตือรือร้นค้นคว้าหาข้อมูล และการติดตามข่าวสารข้อมูลขององค์กรประชาสังคม

2.2) มีการรวมกลุ่ม มีการทำงานร่วมกัน บนพื้นฐานของความเสมอภาคเท่าเทียม และโปร่งใส

2.3) ความเปิดเผยและความใจกว้างของผู้นำ แกนนำ การไม่เลือกปฏิบัติ

2.4) ความอุทิศเสียสละ และการมีใจที่พร้อมอาสาทำงานให้ชุมชนของสมาชิกองค์กรประชาสังคม

2.5) ความอดทนและความมุ่งมั่นที่จะบรรลุถึงซึ่งอุดมการณ์ร่วมกันของผู้นำและสมาชิกในขบวนการประชาสังคม

2.6) การมีผู้นำ และสมาชิก ที่กระตือรือร้น เปิดกว้าง ใฝ่ใจ พร้อมที่จะเรียนรู้และมี ส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่ที่ดีขึ้น

2.7) การให้ความสำคัญกับการทำงานเพื่อประโยชน์อื่น ๆ นอกเหนือจากประโยชน์ ของกลุ่ม เช่น ทำงานให้เครือข่าย ให้ชุมชน ท้องถิ่น ประเทศ เป็นต้น

10.4 การอภิปรายผล

การศึกษาพัฒนาการประชาธิปไตยชุมชน ที่สัมพันธ์กับขบวนการประชาสังคม เมื่อ ดู ข้อค้นพบจากการศึกษาในพื้นที่ พบว่า ขบวนการประชาสังคม เป็นปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของ ประชาธิปไตยชุมชน และชุมชนท้องถิ่นมีประชาธิปไตยเป็นทุนทางสังคมอยู่ด้วย ในส่วนนี้ จะ สะท้อนความเห็นที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง โดยอภิปรายถึง สัมพันธภาพ ของขบวนการประชาสังคมกับชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม

ขบวนการประชาสังคมน กับ ทูทางสังคมน และประชาธิปไตยชุมชน ซึ่งจะพิจารณาถึงประชาธิปไตยที่มีบุคคลจากภายนอกมีอิทธิพลกำหนดให้เป็นไปในชุมชน ประชาธิปไตยที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน หรือที่ดำรงอยู่บนฐานของวัฒนธรรมชุมชน ดังที่ผู้วิจัยนิยามว่า “ประชาธิปไตยชุมชน”

10.4.1 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม

ขบวนการประชาสังคม มีบทบาทที่สำคัญต่อชุมชน พัฒนาการที่เข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม ย่อมมีผลต่อพัฒนาการประชาธิปไตยชุมชนให้เข้มแข็ง ในที่นี้ ผู้วิจัยขอเสนอปัจจัยที่เห็นว่าจะมีส่วนช่วยทำให้ขบวนการประชาสังคมมีความเข้มแข็ง ประกอบด้วย

1) ความหลากหลายของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ที่แต่ละกลุ่มมีการรวมกลุ่มกัน อย่างน้อยตั้งแต่ 5-15 คน ขนาดของกลุ่ม ควรเป็นกลุ่มขนาดกลาง ถึงขนาดเล็ก ไม่ควรเป็นกลุ่มที่ใหญ่มากนัก เพื่อสมาชิกสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างทั่วถึง และเป็นการรวมกลุ่ม¹⁴ ตามธรรมชาติของสมาชิกในชุมชนที่มีความสนใจในการทำกิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นการรวมกลุ่มจากการจัดตั้งของรัฐ หรือองค์การเอกชน จากภายนอก แต่เพียงเป็นการจัดตั้งที่มีพื้นฐานจากความสนใจที่แท้จริงของสมาชิกหรือตามศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน ดังตัวอย่างของชุมชนพื้นที่ศึกษาที่มีการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

2) ในแต่ละกลุ่ม พึ่งมีการแบ่งบทบาทความรับผิดชอบ ให้กับสมาชิกทุกคน แต่อย่างน้อย ต้องมี 3 บทบาท คือ บทบาทผู้ประสานงาน (ซึ่งอาจกำหนดเป็นตำแหน่ง หัวหน้ากลุ่ม ผู้นำประสาน ฯลฯ) บทบาทผู้ดูแลการเงินการบัญชี (ซึ่งอาจกำหนดเป็นตำแหน่ง เภรบัญชี กรรมการการเงิน ฯลฯ) และตำแหน่งผู้ติดตามสารสนเทศ คือเป็นผู้ทำหน้าที่ติดตามข่าวสารข้อมูล และนำมารายงานให้ที่ประชุมสมาชิกได้รับทราบทุกครั้งที่มีการประชุม (ซึ่งอาจกำหนดเป็นตำแหน่ง ผู้

---

¹⁴ เป็นไปตามลักษณะองค์การแบบสำนักธรรมชาตินิยม(Natural Systems) ในแนวคิดทฤษฎีองค์การของ Richard W. Scott (1922) หมายถึง กลุ่มซึ่งมีความสนใจร่วมกันในการอยู่รอดในสังคม มีพันธะในการทำกิจกรรมร่วมกัน และใช้โครงสร้างที่ไม่เป็นทางการ (มนุษย์) โดยมี คุณสมบัติ ประกอบด้วย กลุ่มสังคม (Social Entity) มีขอบเขตแน่ชัด (Identifiable Boundary) มีความซับซ้อนในวัตถุประสงค์ (ที่ไม่สามารถเข้าใจได้เพียงการดูจากเอกสาร แต่ต้องดูพฤติกรรมการทำงานประกอบด้วย) มีโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการ มีความเต็มใจในการทำงาน มีการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ และมีการทำงานแบบการมีส่วนร่วม

หาข่าว ผู้สื่อข่าว ฯลฯ) บทบาทอื่น ๆ ที่อาจมีเพิ่มเติม อาทิ ผู้ช่วยหัวหน้า ผู้บันทึกเก็บข้อมูล สมาชิกสัมพันธ์ ผู้หาทุน ผู้ดูแลการจัดงาน/กิจกรรม ผู้ติดต่อประสานงานภายนอก ผู้ติดต่อประสานงานภายใน ผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ที่อาจกำหนดขึ้นตามลักษณะกิจกรรมของกลุ่ม ในกรณีที่กลุ่มมีขนาดใหญ่มาก การกำหนดบทบาท ในแต่ละบทบาทอาจมีจำนวนคนเพิ่มขึ้น เช่น ฝ่ายบันทึกเก็บข้อมูล อาจมีสมาชิกได้หลายคนช่วยกันทำการบันทึกเก็บข้อมูล หรือกรณีเป็นการมอบหมายให้คนใดคนหนึ่งทำ ควรมีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันทำ ไม่ควรปล่อยให้เป็นการของใครคนใดคนหนึ่งทำ เป็นต้น ดังตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาที่กลุ่มมีการแบ่งบทบาทความรับผิดชอบในการทำงาน เช่น ผู้ประสานงาน ประธาน ผู้รับผิดชอบการเงิน ประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

3) มีผู้นำ แกนนำ ในกลุ่ม ที่มีความกระตือรือร้น สนใจ ใส่ใจ ใฝ่ศึกษา หาข่าวสาร ข้อมูลเป็นความรู้ที่เท่าทันกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และควรเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม มีจิตมุ่งมั่นในการทำงานเสียสละเพื่อสาธารณประโยชน์ของชุมชนโดยรวม มีจิตใกว้างขวาง พร้อมเปิดรับความคิดเห็นที่แตกต่าง ผู้นำควรทำหน้าที่เป็นผู้เปิดพื้นที่ พร้อมสนับสนุน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการกำหนดกิจกรรม และการตัดสินใจเรื่องราวต่าง ๆ ดังตัวอย่าง เช่น นางดาวเพ็ญ นาวาบุญนิยม ในราชธานีโอศก นางฤทธิ์ บุญประกอบ ในป่าชุมชนดงชุมคำ นายสีหา มงคลแก้ว ในป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ นายเกิด ชันทอง ในสหกรณ์เครดิตยูเนียน ฯ นายโอภาส เจริญพจน์ ในชุมชนลับแล เป็นต้น และที่สำคัญการทำงานของผู้นำ แกนนำ ควรมีการกำหนดวาระที่ให้มีการหมุนเวียน ผลัดเปลี่ยน ให้สมาชิกในชุมชนต่างมีโอกาสได้เรียนรู้การทำงาน การตัดสินใจ ในฐานะผู้นำ ตัวอย่าง กลุ่มทอผ้า มีสมาชิก 9 คน ทุก 3 เดือน พึ่งมีการสลับเปลี่ยนบทบาท โดยเฉพาะบทบาทการเป็นผู้นำ การสลับเปลี่ยนบทบาทจะช่วยให้สมาชิกตื่นตัวในการเรียนรู้งานของกันและกัน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างทั่วถึง โดยในการสลับเปลี่ยนบทบาทช่วงแรก ๆ คนที่เคยสวมบทบาทเดิม อาจต้องคอยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้คนที่มาสวมบทบาทใหม่นั้น ในขณะที่ตนเองต้องคอยทำหน้าที่ในบทบาทใหม่ไปพร้อมกันด้วย

4) ควรมีการกำหนดวาระการประชุมของกลุ่มที่ประจำสม่ำเสมอ เช่น ทุกวันอังคาร ของสัปดาห์ที่ สองของเดือน เป็นต้น เพื่อให้สมาชิก ได้รับทราบความเคลื่อนไหวกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ลักษณะการประชุมควรเป็นการประชุมที่เป็นการสื่อสารสองทาง และสมาชิกทุกคนควรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และควรเน้นการใช้ฉันทามติในการหาข้อสรุปร่วมของการประชุมมากกว่าการใช้เสียงข้างมาก

5) ขบวนการประชาสังคม ควรมีระบบการประสานงานของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การกำหนดวาระการประชุมตัวแทนกลุ่ม ทุกวันพฤหัสบดีของสัปดาห์ที่สองของเดือน เป็นต้น

เพื่อให้กลุ่มได้ทราบการเคลื่อนไหวของกันและกัน และควรมีการประชุมใหญ่ประจำปี เพื่อให้สมาชิกของขบวนการประชาสังคมนิยมหรือสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และสมาชิกในชุมชน ได้รับทราบความเคลื่อนไหวความเป็นไปในการทำกิจกรรมของชุมชน การประชุมประจำปี อาจเป็นไปในวาระที่สอดคล้องกับงานประเพณีของชุมชน¹⁵ ด้วยก็ได้ (ดังตัวอย่างของราชธานีอโศก และป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ) การประชุมประจำปี จะช่วยให้เป็นเวทีให้กลุ่มต่าง ๆ ในรายงานกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่ม ได้ทำให้กับชุมชน และยังเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนสะท้อนความคิดเห็นที่พึงมีต่อการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ อีกด้วย การแลกเปลี่ยนความเห็นในการทำกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ จะช่วยสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการกระตุ้นให้ผู้ที่ยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมได้เข้าไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ การประชุม จึงควรเป็นไปในลักษณะที่มีบรรยากาศของความร่วมมือน่าสนใจ บรรยากาศของความสมานฉันท์ บรรยากาศของความภาคภูมิใจของผู้คนที่ได้ทำตนให้เกิดประโยชน์กับชุมชน

6) ขบวนการประชาสังคมนิยม ควรมีความสามารถในการเลือกรับความสนับสนุนช่วยเหลือจากภายนอก ไม่ว่าจะจากหน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน นักการเมือง โดยให้การสนับสนุนช่วยเหลือ เป็นไปในลักษณะการพึ่งพาแบบแนบราบ ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด เลือกรับสิ่งที่ต้องการความช่วยเหลือ และวิธีการรับความช่วยเหลือ ที่ต้องเป็นการช่วยเหลือเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม มากกว่าการช่วยเหลือที่ให้กับปัจเจกบุคคล ดังตัวอย่างขบวนการประชาสังคมนิยมในชุมชนปะอ่าว ชุมชนลับแล ที่มีความสามารถในการเลือกรับความช่วยเหลือจากนักการเมือง เพื่อประโยชน์ของชุมชนมากกว่ากลุ่มพวกพ้อง

---

¹⁵ “การพบปะสังสรรค์กันในงานประเพณี อาจนำไปสู่การแต่งงานระหว่างคนต่างชุมชนในท้องถิ่นเดียวกัน เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงานในเวลาไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว เป็นต้น รวมไปถึงการนำผลผลิตของแต่ละชุมชนมาแลกเปลี่ยนกันด้วย สิ่งที่สำคัญก็คือการรู้จักใช้ทรัพยากรในพื้นที่สาธารณะร่วมกันเพื่อการอยู่รอด เช่น การเก็บผัก จับปลาในแม่น้ำลำคลองหนองบึง การล่าสัตว์ การหาอาหารป่าตามป่าเขาของท้องถิ่น เป็นต้น เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นต้องสร้างกติกาและกฎเกณฑ์ร่วมกันในทางเสมอภาค เป็นที่มาของการเกิดจารีตในท้องถิ่น และจารีตเหล่านี้เป็นสิ่งที่บังคับใช้ภายใต้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากศาสนสถานและความเชื่อภายในท้องถิ่นเดียวกัน” ใน ศรีศักร วลลิโถม, “ท้องถิ่นวัฒนธรรม,” บทความเผยแพร่ในจดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (11 ธันวาคม 2543 - มกราคม 2544).

7) ขบวนการประชาสังคมในชุมชนต่าง ๆ ควรมีระบบการประสานงานแลกเปลี่ยนอย่างสม่ำเสมอในลักษณะเครือข่ายตามหลักการ CW¹⁶ อาทิ ระหว่างขบวนการประชาสังคมในชุมชนต่าง ๆ ใน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค หรือ ระหว่างเครือข่ายที่ทำงานประเภทเดียวกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มทอผ้า เป็นต้น ที่ประสานงานกันเป็นเครือข่ายข้ามชุมชน ข้ามตำบล ข้ามอำเภอ ข้ามจังหวัด ข้ามภูมิภาค เป็นต้น ระบบการประสานงานแลกเปลี่ยนนี้ ควรนำไปสู่การพึ่งพาช่วยเหลือกันบนพื้นฐานของความเสมอภาคเท่าเทียม มากกว่าการแข่งขันเอาตัวรอด ลักษณะการแลกเปลี่ยนในระหว่างชุมชนระดับต่าง ๆ หรือ การแลกเปลี่ยนของเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมประเภทเดียวกัน ควรมุ่งไปสู่การนำแนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงด้วย เช่น การนำผ้าไหม จากชุมชนบ้านปะอ่าว แลกเปลี่ยนสมุนไพรที่มีค่า กับชุมชนป่าดงชุมค่า เป็นต้น

8) รัฐพึงมีโครงสร้าง นโยบาย หรือ มีกฎหมายรองรับที่ให้การสนับสนุนขบวนการประชาสังคม การรวมกลุ่มอย่างชัดเจน เช่น การตราพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการให้อำนาจชุมชนท้องถิ่นในการปกครองดูแลตนเอง ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 การสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ การให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารราชการที่ง่ายสะดวกรวดเร็วและไม่เสียค่าใช้จ่าย สารสนเทศที่เสรี เทคโนโลยีที่ทันสมัย ระบบการ

---

¹⁶ New Creative Web (CW) ตาข่ายสร้างสรรค์ (David Conklin & Lawrence Tapp) มีลักษณะโครงสร้างที่สำคัญ ประกอบด้วย

1. มีภาวะของการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ หรือ การค้นหาจุดอ่อนเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นตลอดเวลา
2. มีพลวัต ยอมรับการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่
3. ทำงานแบบประสานงานร่วมมือร่วมใจมากกว่าแยกตัวเองโดดเดี่ยว
4. มีกระบวนการที่เน้นการทำงานเป็นทีม
5. ในท่ามกลางการทำงานของกลุ่มหลาย ๆ กลุ่ม จะมีกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่คอยริเริ่ม กำหนดทิศทาง ดูแลประสิทธิภาพ และติดตามการทำงาน
6. กิจกรรมเป็นการร่วมกันคิดร่วมกันทำ ความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นผลที่ต่างได้รับร่วมกัน
7. มีความสามารถในการแสวงหาทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ที่หลากหลาย เพื่อประโยชน์แก่การต่อรอง

สื่อสารที่รวดเร็ว วิทยุชุมชนเสรี และสนับสนุนส่งเสริมให้มีเวทีแลกเปลี่ยนทางการเมืองชุมชนที่เป็นอิสระอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น ข้อที่สำคัญในการสนับสนุนช่วยเหลือของรัฐ ต้องเป็นไปในวิถีทางที่เชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เป็นการช่วยเหลือเพื่อมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนา ที่อยู่บนฐานของการแลกเปลี่ยนที่เสมอภาค และเสรีจากการครอบงำทางความคิด และบรรดาว่าทกรรมที่ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนทั้งปวง ที่สำคัญเข้มมุ่งของการสนับสนุน ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยรวมของชุมชน

10.4.2 ประชาธิปไตยชุมชน

ในการศึกษาประชาธิปไตยชุมชน จำเป็นต้องพิจารณาถึงปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อชุมชน จากการศึกษา พบว่า อิทธิพลจากภายนอกชุมชน ที่มีบทบาทอย่างสำคัญต่อวิวัฒนาการของประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่น มีอิทธิพลครอบงำและทำลายความเป็นอธิปไตยของชุมชน มีองค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญ รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม¹⁷ ได้ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากวิวัฒนาการการปกครองระบบการปกครองท้องถิ่นไทย ตามนโยบายกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งได้สร้างปัญหาสำคัญ ๆ ไว้ คือ การจัดตั้งองค์กรปกครองท้องถิ่น ที่ริเริ่มโดยชนชั้นนำในสังคม ทำให้การจัดรูปและพัฒนาองค์กรปกครองท้องถิ่น เป็นไปตามความมุ่งหมายและทัศนะของชนชั้นนำ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเบื้องบนโดยเบื้องล่างไม่มีส่วนกำหนด มีผลให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตกอยู่ในการควบคุมของรัฐบาลและข้าราชการประจำ และถูกครอบงำโดยข้าราชการทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในระดับจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด และปลัดจังหวัด ครอบงำองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ในระดับอำเภอ นายอำเภอ และปลัดอำเภอ ครอบงำสุขาภิบาลและ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นต้น ผลของการถูกครอบงำ ทำให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถแก้ไขปัญหาสำคัญ และไม่สามารถผลิตผลงานสำคัญ ๆ เพื่อรับใช้ชุมชน เมื่อถูกครอบงำและอ่อนแอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นไทยจึงไม่เคยมีบทบาทและฐานะสำคัญในระบบการเมืองไทย ลักษณะการปกครองท้องถิ่นดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ในสังคม ดังนี้

¹⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม, เชียงธรรม 13.

1. การปกครองท้องถิ่นที่อ่อนแอ และไม่รับผิดชอบต่อประชาชน ไม่สามารถผลิตนักการเมืองที่ก้าวขึ้นมาเป็นนักการเมืองระดับชาติที่จะมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ

2. นักการเมืองท้องถิ่นแต่ละระดับได้ร่วมมือกันสร้างพันธมิตรกับนักการเมืองระดับชาติเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อแบ่งสรรผลประโยชน์ ใต่บันได้ไปสู่การเมืองระดับชาติ ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทน พืชักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน แทนที่จะมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นแต่ละระดับ กลับเพิกเฉยต่อปัญหากระบวนการปกครองชุมชนที่ดำรงอยู่ และหันไปร่วมกับข้าราชการประจำแสวงหาผลประโยชน์จากโครงการต่าง ๆ ที่พวกเขาคิดขึ้นเองและโครงการที่หน่วยงานราชการเป็นผู้คิดค้น และปล่อยให้สภาพที่ข้าราชการประจำครอบงำการปกครองท้องถิ่นดำเนินต่อไป ขณะเดียวกันการที่นักการเมืองยังคงพยายามผลักดันให้กำนันผู้ใหญ่บ้านทรงมีอิทธิพลในพื้นที่ต่อไป

แนวคิดข้างต้นสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาไว้เมื่อเดือนมีนาคม 2546 ให้สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง เป็นรายงานการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจลงคะแนนเลือกตั้ง” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพฤติกรรมการไปใช้สิทธิเลือกตั้งผู้มีสิทธิเลือกตั้งในจังหวัดสระแก้ว ที่มีข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งว่า เพื่อรักษาไว้ซึ่งอำนาจและผลประโยชน์ของการเมืองชุมชน นักการเมืองระดับชาติ ต้องแทรกแซงและครอบงำ อบต.

ในการจัดการกับปัญหาประชาธิปไตยท้องถิ่น เอนก เหล่าธรรมทัศน์¹⁸ เห็นว่า หัวใจสำคัญการปกครองท้องถิ่น อยู่ที่การสร้างประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น ไม่ใช่สร้างองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ภารกิจที่สำคัญของการกระจายอำนาจ คือ การสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่น มิใช่การสร้างการปกครองหรือการบริหารเป็นหลัก และต้องเน้นการปกครองท้องถิ่นที่ประชาชนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบโดยตรงมากที่สุด ให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้กับส่วนรวมโดยตรง ด้วยความเสียสละ รับผิดชอบและด้วยความกระตือรือร้น ดังที่ Robert Dahl¹⁹ ชี้ให้เห็นว่า ข้อดี ๆ มากของประชาธิปไตยท้องถิ่น คือ กระตุ้นการเข้าร่วมของประชาชนอย่างมีเหตุผลในการจัดการ

¹⁸ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, ประชาธิปไตยสองระดับ : ความคิดชั้นนำ การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2542).

¹⁹ ธเนศวร์ เจริญเมือง, 100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540 (กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2510).

รูปแบบชีวิตด้านต่าง ๆ ของประชาชนเอง และเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความสามัคคี คิดถึงส่วนรวม และการเป็นสมาชิกของชุมชนเดียวกัน

แนวคิดในเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ต้องเริ่มจากทุน ประชาธิปไตยที่มีอยู่ในชุมชน (ได้แก่ การอยู่ร่วมกัน ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การคำนึงถึง ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การมีจริยธรรม คุณธรรม ฯลฯ) และให้เป็น ประชาธิปไตยที่ถักทออยู่ในบริบทของชุมชน (ในที่นี้ ชุมชน หมายถึง หน่วยย่อยต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกัน ในขอบเขตพื้นที่ท้องถิ่น) ซึ่งผู้วิจัยเสนอเป็นแนวคิด “ประชาธิปไตยชุมชน” ที่มีวาทกรรม “การเมือง ชุมชน” เป็นคำสำคัญในแนวคิด “ประชาธิปไตยชุมชน” และมีหลักการที่สำคัญประกอบด้วย แนวคิดการเลือกตั้งของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน คือ ให้การเลือกตั้งเป็นความรับผิดชอบของ ชุมชน แนวคิดเรื่องสภาประชาธิปไตยชุมชน ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของ ชุมชน โดยเป็นผลจากการศึกษาเปรียบเทียบตัวอย่างจากต่างประเทศ

1) แนวคิด“การเมืองชุมชน”

“การเมืองชุมชน” หรือในอีกนัยหนึ่ง “การเมืองของชุมชน” ซึ่งผู้วิจัยขออนุญาตว่า หมายถึง “การกำหนด กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบแบบแผน เป็นไปโดยคำนึงถึงจารีตประเพณี ของชุมชน และ การกำหนดโครงสร้าง ระบบความสัมพันธ์ ขอบเขตการใช้อำนาจหน้าที่ ความ รับผิดชอบ การบริหารจัดการ และการตัดสินใจ เป็นไปตามวัฒนธรรม คุณธรรมและวิถีที่มีอยู่ใน ชุมชน²⁰”

---

²⁰ ไพสิฐ พานิชย์กุล ได้เล่าถึงความเป็นมาของชุมชนว่า ชุมชนโบราณเป็นชุมชนที่ พึ่งตนเองเป็นหลัก การพึ่งตนเองของชุมชน อิงอยู่กับฐานทรัพยากรที่ชุมชนตั้งอยู่ ชุมชนในสภาพนี้ ได้พัฒนาวิถีชีวิตและธรรมเนียมปฏิบัติ อันมีผลเป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชน ในมิติต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่จำกัด และเป็นไปเพื่อความอยู่รอดของ ชุมชน การทำให้ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวได้รับการเคารพและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงได้ สร้างกลไกในทางสังคมที่เข้ามาจัดการให้ความเป็นชุมชนสามารถที่จะสืบเนื่องต่อไปได้ เช่น การ นับถือผีบรรพบุรุษ, พิธีกรรมที่ผูกติดกับทุกๆสิ่งในการดำรงชีวิต ซึ่งรวมถึงในทางด้านการผลิตเพื่อ ยังชีพที่เชื่อมโยงความเชื่อต่างๆเข้ากับการใช้สอยทรัพยากรต่างๆ บนวิถีของชุมชนในลักษณะนี้ ประเด็นที่สะท้อนออกมาให้เห็นก็คือ ความเป็นชุมชนเกิดขึ้นและผูกพันกันในฐานะของความเป็น เครือญาติ-ชาติพันธุ์เดียวกัน และยังมีผลไกลไปถึงสำนึก ความเชื่อ อุดมการณ์ ที่ถูกหล่อหลอมทำ ให้เกิดระเบียบและรูปแบบในทางสังคม การเกิดขึ้นของชุมชนและพัฒนารูปแบบของชุมชนดังกล่าว

“การเมืองชุมชน” แตกต่างจาก “การเมืองของเมือง” เพราะความสัมพันธ์ของผู้คนในเมือง ชับซ้อน แตกต่างจากความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมือง มีความเป็นปัจเจก และความเป็นส่วนตัวมากกว่า ขณะที่ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก มีพื้นที่ความเป็นส่วนตัวน้อยถึงน้อยมาก และเมื่อพิจารณาในนัยที่เห็นว่า การเมือง เป็นเรื่องของ “อำนาจ + ผลประโยชน์” อำนาจ + ผลประโยชน์ ของเมือง แตกต่างกับ อำนาจ + ผลประโยชน์ ของชุมชน ความสัมพันธ์ของอำนาจในเมือง มีความซับซ้อนแตกต่างกับความสัมพันธ์ของอำนาจในชุมชน ขณะที่ผลประโยชน์ของเมือง แตกต่างไปจากผลประโยชน์ของชุมชน ดังนั้น เมื่อมองเรื่องอำนาจ + ผลประโยชน์ ของการเมือง จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกว่า มีชั้น ความสัมพันธ์ที่มากกว่า จึงมีแนวโน้มที่อำนาจของกลุ่มบุคคลจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของกลุ่มและพวกพ้องก็ได้ หรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวมก็ได้ ขณะที่อำนาจและผลประโยชน์ ใน “การเมืองชุมชน” ชับซ้อนน้อยกว่า จึงมีแนวโน้มที่จะทำให้เป็นเรื่องของ “ระบบการจัดการแบบการมีส่วนร่วม + อุดมคติเสียสละ การให้เพื่อส่วนรวม” หรือ เป็นการ “รับใช้ + ส่วนรวม” ได้มากกว่า หรือ

เป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน แต่ภายในชุมชนหมู่บ้านก็มีการปรับตัวให้อยู่รอดในรูปแบบวิธีการต่างๆ เป็นมรดกตกทอดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ "การจัดการในทางสังคม" ที่เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทของสังคมแบบเอเชีย และยังเป็นผลเนื่องมาจากพัฒนาการของการต่อสู้ การปรับตัว ของชุมชนหมู่บ้านบนเงื่อนไขต่างๆซึ่งเป็นไปเพื่อการยังชีพและพึ่งตนเอง ทำให้เห็นระบบในการจัดการต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยมีลักษณะเด่น คือ ความเป็นปัจเจกไม่ได้เป็นตัวตั้งของโลกทัศน์ในการจัดความสัมพันธ์ในชุมชน เนื่องจาก ความเป็นปัจเจกไม่ได้เป็นตัวตั้งของโลกทัศน์ในการจัดความสัมพันธ์ในชุมชน ดังนั้น รูปแบบ วิธีการ ในการจัดการจึงทำให้ "ไม่มีระบบกรรมสิทธิ์เด็ดขาด" ในปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น ที่ดิน ที่ป่า หรือในแหล่งอาหารที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในที่ต่างๆ ชุมชนโบราณมีระบบในการจัดการโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญของชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดการน้ำในรูปแบบระบบชลประทาน การป้องกันชุมชนหมู่บ้านจากภัยพิบัติในรูปแบบต่างๆ การร่วมกันในการหาอาหาร เช่น การล่าสัตว์ การหาของป่า หรือการช่วยกันในการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวการผลิต ซึ่งเหล่านี้น่าจะเป็นรากฐานที่สำคัญประการหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์รวม ซึ่งมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ในแต่ละวัฒนธรรม เช่น อีสาน สิ่งที่ยอมรับกันว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของ ผู้หนึ่งผู้ใดสามารถที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เรียกว่า ป่าทุ่งป่าทาม เป็นต้น, ไพสิฐ พานิชย์กุล, "สิทธิชุมชน ปัญหา และพัฒนาการทางความคิด," <<http://www.midnightuniv.org>>.

ในอีกนัยหนึ่ง “การเมืองชุมชน” เป็นเรื่องของ “ส่วนร่วม + ส่วนรวม” มากกว่า การนิยามการเมืองใหม่ในชุมชน เพื่อให้ “การเมืองชุมชน” เป็นมิติของการรับใช้ชุมชน มิใช่เพื่ออำนาจและผลประโยชน์ใด ๆ

การเมืองชุมชน ที่เข้มแข็ง ทำให้ประชาธิปไตยชุมชน ได้รับการหยั่งรากลึก และฟื้นคืนวิถีชีวิตแห่งความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แห่งภราดรภาพ ความเสมอภาคเท่าเทียม วิถีชีวิตที่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ วิถีแห่งเสรีภาพ การสร้างสรรค์วิถีแห่งคุณธรรม จริยธรรม และความยุติธรรม ประชาธิปไตยชุมชนที่หยั่งรากลึก ฟังมีบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้เติบโตประกอบไปด้วย

1.1) การรักษาพลวัตในกระบวนการเมืองชุมชน ให้เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การยกระดับการรวมกลุ่มให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนา “การเมืองชุมชน” ที่เข้มแข็งบนฐานที่เห็นว่ากระบวนการเมืองชุมชน ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจการสาธารณะของชุมชน ตั้งแต่กระบวนการวิเคราะห์หาความต้องการของชุมชน การหาทางเลือกต่าง ๆ ที่จะมาตอบสนองความต้องการจำเป็นของชุมชน การกำหนดทางเลือก การทำทางเลือกให้เป็นนโยบาย การนำนโยบายสู่การปฏิบัติที่เป็นจริง การจัดทำโครงการ ฯลฯ เป็นกระบวนการที่ได้มีงานวิจัยหลายชิ้นได้ทำการศึกษาเสนอแนะไว้ถึงหนทางที่พึงทำเพื่อทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เช่น งานวิจัยของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) วิทยาลัยการจัดการทางสังคม วิทยาลัยวันศุกร์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สถาบันพัฒนาชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (CIVICNET) มูลนิธิดำรงราชานุภาพ มูลนิธิกองทุนไทยที่กำลังดำเนินการในเรื่อง มูลนิธิชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นต้น การรักษาพลวัตของกระบวนการดังกล่าว และยกระดับการทำงานที่เข้มแข็งในระดับกลุ่ม สุระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน และท้องถิ่น คือในระดับตำบล โดยมีขบวนการประชาสังคม เป็นกลไกสำคัญในการทำหน้าที่ยกระดับการทำกิจกรรมสาธารณะจากระดับชุมชน (ที่มีหลายหมู่บ้าน) สุระดับเครือข่ายชุมชน (หลายชุมชน) ไปสู่ระบบโครงข่าย (หลายเครือข่าย) อาทิ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายทอผ้า เครือข่ายออมทรัพย์ โดยยึดพื้นที่ตำบลเป็นขอบข่ายการปฏิบัติงาน และอาศัยเวทีถกเถียงเรียนรู้ทางการเมืองชุมชนเป็นประจำ จะทำให้กระบวนการเมืองชุมชนที่มุ่งที่กิจการของกลุ่ม กิจการของสาธารณะ พัฒนาสู่ความเข้มแข็งทางการเมืองชุมชนได้ต่อไป

1.2) กระบวนการทำให้ “การเมืองชุมชน” เข้มแข็ง จำเป็นต้องมีกระบวนการพัฒนาการผู้นำทางการเมืองของชุมชน หรือ “นักการเมืองชุมชน” ด้วยการยกระดับผู้นำชุมชน หรือ

ผู้นำกลุ่มที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน ให้มีความรู้ และสำนึกที่ดี มีคุณธรรม และจริยธรรมต่างไปจากนักการเมืองที่มีผลมาจากวัฒนธรรมการเมืองแบบแสวงหาผลประโยชน์เพื่อพรรค เพื่อพวกพ้อง การเมืองแบบการเลือกตั้งแบบซื้อสิทธิ์ขายเสียง มาเป็นนักการเมืองชุมชน ที่อุทิศ เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ตัวอย่าง ประสพการณ์ของผู้ใหญ่บ้านหนองกลางดง ต.ศิลาลอย กิ่ง อ.สามร้อยยอด จ.ประจวบคีรีขันธ์ มีการสร้างความสามัคคีในชุมชนโดยใช้เวทีประชุมหมู่บ้านทุกเดือนเป็นเวทีระดมสมองแก้ปัญหาของชุมชน จนพัฒนาไปสู่ “สภาผู้นำ” ของชุมชน สภาผู้นำ ได้พัฒนากลายเป็นพื้นที่กระตุ้นให้คนเกิดสำนึกรักชุมชน และมาร่วมมือกันพัฒนาชุมชน

1.3) มีวัฒนธรรม “การเมืองชุมชน” ที่เป็นวัฒนธรรมของการอุทิศเสียสละให้เพื่อสาธารณประโยชน์สุขของชุมชนและท้องถิ่นโดยรวม เป็นวัฒนธรรมการเมืองชุมชน ที่อยู่บนฐานของวัฒนธรรมชุมชน ที่ประกอบด้วยจริยธรรม คุณธรรม ความดี ความงาม

1.4) ในทางกลไกกฎหมาย ต้องออกแบบเพื่อเอื้อให้เกิดการสนับสนุนทางโครงสร้าง นโยบาย และงบประมาณ ในการจัดเวทีสาธารณะถกเถียงเรียนรู้ในเรื่องการเมืองชุมชน หรือการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการโครงการของกิจการสาธารณะต่าง ๆ

1.5) การทำให้สารสนเทศเสรีเข้าถึงชุมชน อย่างเป็นปัจจุบันสมัย โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย การจัดทำมีสถานีวิทยุของชุมชนโดยมีลักษณะเป็นการสื่อสารสองทาง (Two-way communication) ที่มีทั้งข่าวสารจากฝ่ายบริหารของท้องถิ่น และข่าวสารจากส่วนต่าง ๆ ของสังคม และการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ อาจจะเป็นรายการสด ออกอากาศที่มีเวลาให้ผู้รับฟังโทรเข้ามาแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นโดยตรง (phone-in)

2) แนวคิดการเลือกตั้ง “ของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน”

โดยทั่วไป กระบวนการเลือกตั้ง มีองค์ประกอบที่สำคัญ ประกอบด้วย การจัดการเลือกตั้ง (อาทิ การวางระบบ กติกา การจัดทำให้คนมาลงคะแนน การประชาสัมพันธ์รณรงค์ให้คนมาเลือกตั้ง ฯลฯ) การแข่งขันเลือกตั้ง (อาทิ มีพรรคการเมือง มีผู้สมัครรับเลือกตั้ง มีการหาเสียงเลือกตั้ง ฯลฯ) และการรักษาความเป็นธรรมให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยสุจริต เทียบธรรม (อาทิ การตัดสินความผิดกรณีทุจริตเลือกตั้งด้วยการให้ใบเหลือง (เลือกตั้งใหม่) ใบแดง (เลือกตั้งใหม่ และผู้สมัครที่กระทำผิดถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ไม่สามารถสมัครลงแข่งขันเลือกตั้งได้อีก))

ในบริบทสังคมไทย การซื้อสิทธิ์ขายเสียง กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการเมืองเลือกตั้ง จนเกิดปัญหาการร้องเรียนการทุจริตเลือกตั้งอย่างมากมาย มีผลต่อผู้แทนที่ได้มาโดยไม่สุจริตและเที่ยงธรรม วัฒนธรรมการเมืองเลือกตั้ง ที่มีการแข่งขันบนฐานของผลประโยชน์ได้ส่งผลสร้าง

ความขัดแย้งแตกแยกในชุมชน โดยเฉพาะในกรณีที่มีผู้สมัครมาจากวงศาคนชาติเดียวกัน หรือ เป็นเพื่อนกัน มีชุมชนที่ประสบกับปัญหาดังกล่าว พยายามหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดย อาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ สามารถช่วยแก้ปัญหาไปได้ ตัวอย่าง การเลือกตั้งนายกอบต.ที่ ต.ควนรู อ. รัตภูมิ จ.สงขลา ผู้สมัครจะผ่านกระบวนการคัดสรรของชุมชน ก่อนที่จะเข้าสู่การเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ ทำให้การเลือกตั้งเป็นไปอย่างสันติ ไม่เกิดความแตกแยกในชุมชน โดยมีผู้หลักผู้ใหญ่ ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ เป็นแกนประสานให้เกิดความสมานฉันท์ และพระสงฆ์ มีบทบาทในการเจรจาประนีประนอมในระหว่างผู้สมัคร และให้ผู้สมัครเข้าใจกติกาและยอมรับในจุดดีและ ข้อด้อยของตนเอง และตัวอย่าง ที่ตำบลเสียว กิ่ง อ.โพธิ์ศรีสุวรรณ จ.ศรีสะเกษ และ ต.น้ำเกี๋ยน กิ่ง อ.ภูเวียง จ.น่าน ที่มีการหาเสียงแบบสมานฉันท์ ด้วยผู้สมัครมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและ เพื่อน ผลการเลือกตั้งพบว่าผู้สมัครมีคะแนนไม่แตกต่างกันมากนัก ทำให้ผู้สมัครพอใจและยอมรับ ผลการเลือกตั้ง²¹

นายอัครชัย ทศกูร เลขานุการศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน ต.ควนรู อ. รัตภูมิ จ. สงขลา ได้เล่าถึงบรรยากาศทางการเมืองท้องถิ่นที่ตำบลควนรูระหว่างที่มีการเลือกตั้งเกิดขึ้น และ ยังทำให้ญาติพี่น้องในชุมชนแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ทำลายสายสัมพันธ์ของชาวชุมชน ว่า ตำบล ควนรู มีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ โดยชุมชนมีพัฒนาการแบ่งออกเป็น 3 ระยะเวลา คือ ระยะเวลา เป็นช่วงที่ชุมชนอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข พี่พาคอาศัยและเอื้ออาทรกัน ระยะเวลาที่สอง เป็นช่วงที่ระบอบ การเมืองแบบเลือกตั้งเข้ามาในชุมชน มีความแตกแยก ระบาย่าฟันกัน จนสร้างความสลดใจแก่ ชาวบ้าน ระยะเวลาที่สาม คือ จุดเปลี่ยนที่จะร่วมกันหาทางออกให้กับชุมชน

“ปี 2531 มีการเลือกตั้งครั้งแรก ผู้สมัครต่างแข่งขันกันแบบไม่ยอมใคร แม้ว่าจะเป็น เครือญาติกันก็ตาม ต่อมาปี 2533 มีการแข่งขันเพื่อชิงตำแหน่งกำนัน ใช้ระบบญาติพี่น้องเป็นฐาน คะแนน มีการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้ที่ 1 ใช้เงินลงทุนจำนวนมากเพื่อหาเสียง เมื่อเสียเงินไปมากก็มี ความโกรธ ความโมโห นำไปสู่ความแตกร้างในหมู่เพื่อน ญาติพี่น้อง สร้างความเบื่อหน่ายให้กับ คนในชุมชนอย่างมาก ในปี 2544 ชุมชนมีการจัดทำแผนชีวิตชุมชน ซึ่งกระบวนการของแผนชีวิต ชุมชน ทำให้ชุมชนได้รู้จักตนเอง และที่สำคัญ ค้นพบทุนทางสังคมหลายอย่าง ซึ่งทุนทางสังคม ประการหนึ่งที่ค้นพบ คือ ในอดีตชุมชนมีการเลือกผู้นำโดยการคัดสรรจากชุมชน โดยไม่มีการ

²¹ จากเวทีสังคมนันทนาเรื่อง “การเมืองสมานฉันท์” จัดโดยวิทยาลัยการจัดการทาง สังคม ร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และหน่วยงานภาคีต่าง ๆ หลายองค์กร ที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2549.

แข่งขัน เพราะผู้นำเกิดจากความศรัทธาของชาวบ้าน จากสิ่งที่ชุมชนค้นพบดังกล่าว จึงมีคำถามสำคัญว่า เราจะประยุกต์วิธีการคัดสรรผู้นำชุมชนในอดีตให้เข้ากับยุคสมัยที่ใช้การเลือกตั้งเป็นตัวตัดสินชี้ขาดได้อย่างไร

ปีเดียวกันนั่นเอง มีการเลือกตั้ง อบต. ผู้นำชุมชนจึงคิดหาทางออก กำหนดปฐมพร จันทขวัณ เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้เชื่อมประสานงานผู้ลงสมัครแข่งขันทุกคนให้เข้ามารับรู้ แลกเปลี่ยนพูดคุยกัน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้สะท้อนข้อดี ข้อด้อยของผู้สมัคร ใช้กระบวนการคัดสรรที่เคยดำเนินการมาเมื่อครั้งอดีต ทำให้ผู้สมัครได้พิจารณาว่าตัวเองขาดประสบการณ์ ความเหมาะสม หากลงไปก็แพ้ จึงมีบางคนถอนตัวออกจากการแข่งขัน กระบวนการแบบนี้ ทำให้ชุมชนสามารถเลือกเฟ้น จนได้ผู้สมัครที่มีความเหมาะสม มีประสบการณ์ และมีคุณธรรม

ผลจากการใช้กระบวนการคัดสรร และใช้การหารือร่วมกัน ในการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้าน และกำนันด้วย ทำให้เกิดความสมานฉันท์ในชุมชน ไม่มีการโหวด แต่จะพูดคุยกันหลายครั้ง จนปรากฏตัวอาสาเข้ามาทำงานให้ชุมชน ทำงานร่วมกันอย่างราบรื่น

สังคมคนชนบทพึ่งกันแบบเครือญาติ นับถือผู้อาวุโส จุดเปลี่ยนที่เกิดขึ้นด้วยทุนทางสังคมของคนชนบท คือ มีพระ ครู และชาวบ้านที่มีจิตสำนึกสาธารณะรักถิ่นฐาน ไม่อยากเห็นความร้าวฉานในชุมชนเกิดขึ้นอีก เป็นพลังหนุนไปสู่การสร้างความร่วมมือไม่ร่วมมือกัน พระสงฆ์ในชุมชนทุกรูป สามารถเทศน์ เรื่องชุมชนเข้มแข็งได้ ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนยังมีกิจกรรมที่รวมใจของคนตำบลคนภู เช่น การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ การจัดค่ายเยาวชนปลูกจิตสำนึกรักษ์ท้องถิ่น มีกลุ่มอายุ รุ่นเก่า กลาง ใหม่ ทุกเดือนจะมีกิจกรรมของผู้นำ โดยมีทุกคนมารวมตัวกัน”

“เราเลือกตั้งให้เป็นไปตามกฎหมาย แต่เป้าหมายของเรา คือต้องได้คนดีมีคุณธรรม ตั้งใจทำงานเพื่อชุมชน และชุมชนไม่แตกแยก” อัครชัย กล่าว

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ที่เอื้อต่อการ คัดสรรคนให้มาทำหน้าที่แทนชุมชน และความสามารถของบรรพชนในการมีวิธีการสรรหาผู้มาทำหน้าที่เป็นผู้แทนหรือผู้นำ ที่สามารถได้คนดี มีความสามารถมาทำงานให้กับชุมชนได้ ด้วยศักยภาพและทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ผู้วิจัย ใคร่เสนอหลักการและองค์ประกอบในกระบวนการเลือกตั้งที่มีฐานจากชุมชน เป็นระบบการเลือกตั้งของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน ดังต่อไปนี้

2.1) ในการจัดการเลือกตั้ง ชุมชน/ท้องถิ่น พึงต้องเป็นผู้จัดการเลือกตั้ง เป็นเจ้าภาพในการจัดการเลือกตั้ง เพื่อให้ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของการเลือกตั้ง รู้สึกถึงความรับผิดชอบที่

พึงมีต่อการเลือกตั้งที่ต้องเป็นไปด้วยความสุจริต และเที่ยงธรรม และมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับผล การเลือกตั้งที่ไม่เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม ในปัจจุบัน การดำเนินการจัดการเลือกตั้งที่เป็นอยู่ แม้ในระดับชุมชน / ท้องถิ่นมีคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำเขต (กกต.เขต) มีกรรมการประจำ หน่วยเลือกตั้ง (กปน.) การได้มาซึ่ง กกต. เขต และ กปน. เป็นกระบวนการที่ได้มาโดยมิได้ผ่าน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน กกต.เขต มาจากการแต่งตั้ง ข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐใน ระดับอำเภอ กปน. มาจากผู้ที่อำเภอ หรือ กกต.เขต สรรหามา โดยมักเลือกผู้ที่เคยทำหน้าที่เป็น กปน. มาก่อน การมาทำหน้าที่ของ กกต.เขต หรือ กปน. จึงมาทำงานด้วยเห็นว่าเป็นการมา ช่วยเหลือราชการ เป็นการมาทำงานในเชิงเทคนิคการจัดการ คือ จัดการเลือกตั้งให้เป็นไปตาม ระเบียบที่กำหนดไว้ โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดการเลือกตั้ง แนวคิดการเลือกตั้งที่ให้ ความสำคัญกับความสุจริต เที่ยงธรรมของการแข่งขันเลือกตั้ง จึงจะทำให้ได้ผู้แทนที่แท้จริงที่จะมา ทำหน้าที่ได้อย่างมีเกียรติและสมศักดิ์ศรีในนามอธิปไตยของปวงชน

การจัดการเลือกตั้งที่ชุมชน เป็นเจ้าภาพ เป็นผู้รับผิดชอบ ต้องเริ่มจากชุมชน รูปแบบ ที่นำเสนอ คือ การมี กกต.ชุมชน ทำหน้าที่แทน กกต.เขต และ กปน. ที่ทั้งสองส่วนมาจากการสรร หาของคนในชุมชน และให้สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด ทำหน้าที่ให้ความรู้ ความเข้าใจแนวคิดการเลือกตั้ง ระเบียบและวิธีการจัดการเลือกตั้ง โดยกระบวนการสรรหา ทั้ง กกต. ชุมชน และ กปน. อยู่ในความรับผิดชอบของชุมชนเป็นผู้ดำเนินการสรรหาจากสมาชิกของ ชุมชน โดยเลือกจากผู้ที่มีความเป็นกลาง และพร้อมจะทำงานให้ชุมชนมีการเลือกตั้งที่สุจริต เที่ยง ธรรม กกต.ชุมชน และ กปน. ควรมาจากสมาชิกของชุมชนที่สลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในการ เลือกตั้งแต่ละครั้ง ไม่ควรให้มี กกต.ชุมชน กปน. ชุดเดียวกัน จัดการเลือกตั้งซ้ำเกินสองคราว ติดต่อกัน เพื่อเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมรับผิดชอบของสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน ในกรณีที่จำเป็น อาจ ใช้วิธีการสุ่มเลือกจากรายชื่อสมาชิกชุมชนที่มีอยู่

2.2) การจัดทำมีศาลเลือกตั้ง ในระดับจังหวัด ที่มีกระบวนการไต่สวน และมีลูกขุน (ที่มาจากการสุ่มเลือกในการพิจารณาคดีเป็นครั้ง ๆ ไป) เพื่อพิจารณาเรื่องร้องเรียนการทุจริตการ เลือกตั้ง และการเพิ่มโทษหนักสำหรับผู้ร้องเรียนที่เป็นเท็จเพื่อการถ่วงดุล การตัดสินควรคงอยู่ที่ มาตรฐาน “หลักฐานที่เชื่อได้ว่ามีการทุจริต” ดั้งเดิม ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับระบบลูกขุนที่มาจาก การสุ่มเลือก เพื่อให้การใช้ดุลยพินิจตัดสินมาจากผู้เลือกตั้งที่มาจากหลากหลายอาชีพในจังหวัด เดียวกับที่มีผู้ร้องว่ามีมีการทุจริตเลือกตั้ง

จะเห็นว่า ตามข้อเสนอแนะนี้ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ยุคใหม่ ต้องเล็กลง คือ ทำหน้าที่เพียงกำกับดูแลให้เป็นไปตามกฎระเบียบที่วางไว้ อำนาจการ

จัดการ จะไปอยู่ในความรับผิดชอบของ กกต.ชุมชน (ที่เป็น กกต.ชุมชน เฉพาะกิจ) ดูแลจัดการเลือกตั้งทุกระดับ โดยมี สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด (สนง.กกต.จว.) ทำหน้าที่เป็นเพียงพี่เลี้ยง) ขณะที่อำนาจในการตัดสินใจขาดการทุจริตเลือกตั้ง ให้อยู่ในอำนาจหน้าที่ของศาล

2.3) การปฏิรูปพรรคการเมือง พรรคการเมืองควรมีอุดมการณ์ที่ชัดเจน และมีการกำหนดมาตรฐานทางคุณธรรมที่สมาชิกพรรคทุกคนต้องยึดกุมอย่างหนักแน่น และที่สำคัญต้องมีสมาชิกมาจากฐานของชุมชน และเป็นสมาชิกที่มีบทบาท มีสิทธิ มีเสียงในพรรคการเมือง กรรมการพรรคการเมืองต้องยอมรับ รับฟังเสียงของสมาชิก ในการกำหนดนโยบายพรรค มีกระบวนการสร้างผู้นำ นักการเมืองของพรรค หรือ ในการคัดสรรผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคการเมือง ผู้สมัครควรมีคุณสมบัติพื้นฐาน เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และต้องเป็นผู้ได้พิสูจน์ตนเองเป็นที่ประจักษ์แล้วว่ามีผลงานทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม มิใช่ทำงานเพื่อประโยชน์ของพรรค กลุ่ม หรือพวกพ้อง และ กระบวนการสรรหาผู้สมัคร ต้องมีกระบวนการที่มีฐานมาจากชุมชน ดังตัวอย่างการเลือกตั้งนายก อบต.ของ ต.ควนรู อ.รัตภูมิ จ.สงขลา และในท้องถิ่นหลายแห่ง²² ที่ที่ประชุมชาวบ้าน มีส่วนร่วมในการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้ง ด้วยกันให้ผู้สมัครแสดงตน แสดงวิสัยทัศน์ และมีข้อตกลงร่วมกันในการยอมรับกติกาการหาเสียงอย่างถูกต้อง เป็นต้น

3) กรณีศึกษาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในท้องถิ่น ในการสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่น²³ ประชาชนต้องมีความสามารถในการปกครองตนเอง (self government democracy) โดยเป็นการเมืองท้องถิ่น ที่ประชาชนร่วมกันกระทำกิจเพื่อส่วนรวม โดยส่วนรวมในที่นี้ หมายรวมถึง ชุมชน ชุมรม สมาคม ท้องถิ่น ภูมิภาค หรือประเทศ ก็ได้ การให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม ยังหมายถึงการที่บุคคลหรือหมู่คณะร่วมกันเสียสละ หรือสมัครสมานร่วมใจกันที่จะทำเพื่อประโยชน์ให้ส่วนรวม การเน้นส่วนรวมจะเกิดขึ้นมาได้ด้วยการ

²² ต้นทางชุมชน ชุมชนประชาธิปไตย (วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2549).

²³ อเนก เหล่าธรรมทัศน์, “ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองตนเอง ในวิถีสังคมไทย,” สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ 2 ความคิดทางการเมืองการปกครอง, คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, 2543.

ปลูกฝังจิตสำนึก หรือคุณธรรมแห่งความเป็นพลเมือง (civic virtue) ดังนั้น การสร้างองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้เป็นองค์กรประชาธิปไตยระดับท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นต้องร่วมแรงร่วมใจทำกิจเพื่อส่วนรวม ร่วมกันเป็นเจ้าของดูแลท้องถิ่น ลักษณะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงควรประกอบด้วย

(1) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีขนาดเล็ก เพื่อเอื้อให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในหมู่ประชาชน

(2) ควรมีการประชุมที่สม่ำเสมอในระดับต่าง ๆ โดยอย่างน้อยควรมี 2 ระดับ คือ การประชุมสมัชชา คือ การประชุมตัวแทนประชาชนในท้องถิ่นที่แบ่งซอยเป็นเขตย่อย ๆ และการประชุมประชาชนทั้งหมดขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

การประชุมนอกจากจะพิจารณาเรื่องนโยบาย ข้อกฎหมาย แสดงความคิดเห็นท้วงติงการทำงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมคิดริเริ่มทำโครงการต่าง ๆ ร่วมแก้ไขปัญหา หรือร่วมในการทำงานพัฒนาท้องถิ่น

(3) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องผลักดันสนับสนุนให้ประชาชนรวมกลุ่มสนับสนุนให้เกิดกลุ่มต่าง ๆ ทำกิจกรรมเพื่อท้องถิ่นและชุมชนให้มากขึ้น และส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายที่กลุ่ม ต่าง ๆ เชื่อมโยงสนับสนุนช่วยเหลือกัน

(4) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเน้นงานที่สร้างคุณภาพชีวิต นอกเหนือจากงานโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อสร้างบุคลากรให้มีความเสียสละ และมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมือง มีสำนึกความเป็นพลเมือง

ในการมีองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีความเป็นอิสระจากการเมืองระดับชาติ และมีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง ขณะเดียวกัน ต้องยึดโยงกับฐานราก คือ ชุมชน โดยการเป็นองค์กรที่มีขนาดเล็ก เพื่อให้อยู่ภายในศักยภาพที่ชุมชนสามารถจัดการได้ และการเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่บริหารจัดการกิจการสาธารณะให้แก่ชุมชน มากกว่าการเป็นองค์กรที่มาปกครองชุมชน

ผู้วิจัยได้ศึกษาการทำงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศต่าง ๆ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก.) พบว่า ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ประเทศต่าง ๆ มีพัฒนาการและการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย (democratization) ที่ให้ประชาสังคม (civil society) มีบทบาทมากขึ้น ทั้งในสังคมระดับชาติและชุมชน โดยผู้วิจัยได้ศึกษากรณีตัวอย่างของเยอรมัน อังกฤษ นิวซีแลนด์ และบราซิล เพื่อนำมาประกอบการปรับใช้ต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในกรณีของประเทศไทย ดังนี้

(1) การกำหนดให้กฎหมาย และระเบียบต่าง ๆ ระบุหน้าที่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

(2) การกำหนดให้นายกเทศมนตรีเรียกประชุมสภาประชาชนอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง สภาประชาชนอาจจัดประชุมบ่อยครั้งก็ได้ ในขณะที่เดียวกัน ประชาชน (ในที่นี้หมายถึงผู้มีสิทธิเลือกตั้ง) มีสิทธิเข้าชื่อกันเรียกร้องให้เปิดประชุมสภาประชาชน โดยสามารถเรียกร้องให้เปิดประชุมได้ปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น และสามารถกำหนดวาระการประชุมเองได้ด้วย สภาประชาชน ถือเป็นสถานที่ซึ่งเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายกิจการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน ซึ่งรูปแบบการประชุมของเมือง (town meeting) นี้ จะพบเห็นในเกือบทุกประเทศของประชาธิปไตยตะวันตกทั้งในยุโรปและอเมริกาเหนือ ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนในประเทศเหล่านี้

(3) ประชาชนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีสิทธิเข้าร่วมในการอภิปรายปัญหาหรือประเด็นสำคัญ ในที่ประชุมสภาประชาชนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นตนเอง เช่น การให้ความเห็นชอบโครงการใหญ่ ๆ และการเปลี่ยนแปลงอัตราภาษี เป็นต้น นอกจากนี้ สภาประชาชนอาจให้ข้อเสนอแนะแก่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการภายในระยะเวลาที่กำหนด

(4) ประชาชนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีสิทธิเรียกร้องการตัดสินใจของสภาประชาชน ประชากรผู้อยู่อาศัยที่มีคุณสมบัติตามที่ท้องถิ่นกำหนด มีสิทธิยื่นญัตติให้สภาประชาชนพิจารณาและตัดสินใจดำเนินการในเรื่องที่สมควรรับพิจารณาได้ โดยที่การยื่นทำเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่เดียวกัน ตัวแทนของผู้เสนอต้องมีโอกาสอธิบายข้อเสนอของตนในการประชุมสภา

(5) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นยุคใหม่ ต้องมีวัฒนธรรมการทำงานที่เปิดเผยและรับฟังความคิดเห็น มีการแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนสม่ำเสมอ ให้ประชาชนเข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของคนในท้องถิ่น โดยผู้แทนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดเวทีเคลื่อนที่ไปตามย่านต่าง ๆ ในพื้นที่ที่ตนเอง เป็นผู้แทนเพื่อรับฟังความคิดเห็นประชาชน ในบางท้องถิ่นยังมีหลักการปฏิบัติที่สำคัญที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

(5.1) การประชุมต้องเป็นไปอย่างเปิดเผย ให้ประชาชนสามารถเข้าร่วมรับฟังการประชุมได้ โดยที่ประชาชนในท้องถิ่นต้องได้รับรู้ถึงวาระการประชุม ซึ่งประกาศให้ทราบหนึ่งอาทิตย์ล่วงหน้าก่อนการประชุม

(5.2) การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ต้องประกาศให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นรับรู้ เป็นประจำภายหลังการประชุมประมาณสองอาทิตย์

(5.3) ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องการเก็บภาษีและการใช้จ่ายเงินที่ต้องดำเนินไปอย่างเปิดเผยโปร่งใสและง่ายต่อการทำความเข้าใจ

(6) ในการบริหารงาน จะต้องพิจารณาถึงสิ่งท้าทายใหม่ ๆ (challenge) จากสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี วิทยาการใหม่ ๆ หรือความต้องการของประชาชนที่เปลี่ยนไป การปรึกษา (consult) กับผู้เสียภาษีท้องถิ่น ผู้ใช้บริการ และกลุ่มธุรกิจในการวางกรอบเป้าหมายงานใหม่ การส่งเสริมให้มีการแข่งขัน (competition) เพื่อให้บริการมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง และมีการกำหนดมาตรฐานบริการและประกาศมาตรฐานบริการของท้องถิ่นตนให้ประชาชนได้รับทราบทั่วไป เช่น การรับโทรศัพท์ภายในกี่วินาที หรือดั่งไม่เกินกี่ครั้ง การตอบจดหมายภายในกี่วันตั้งแต่วันได้รับ หรือการพิจารณาเรื่องร้องทุกข์ภายในกี่วัน กี่เดือน เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนสามารถตรวจสอบบริการที่ตนได้รับว่าเป็นไปตามนั้นหรือไม่ ตลอดจนกระบวนการตรวจสอบผลงาน (audit and inspection) ทั้งจากภายในและภายนอก เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบของท้องถิ่น

(7) ในการวางแผนการบริหารประจำปี ผู้บริหารท้องถิ่นจัดทำร่างแผนประจำปี (draft annual plan) ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เช่น กิจกรรมที่จะดำเนินการ ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการ การใช้งบประมาณ เป็นต้น แล้วนำเสนอร่างแผนนี้ให้แก่ประชาชนทุกครัวเรือนและวางแผนแพร่ตามสถานที่ต่าง ๆ อาทิ ที่ตั้งสำนักงานใหญ่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานย่อยตามชุมชนต่าง ๆ เพื่อให้เข้าถึงประชาชนให้มากที่สุด ในเอกสารร่างแผน มีแบบให้กรอกความคิดเห็น เพื่อให้ผู้สนใจสามารถแสดงความคิดเห็น และส่งคืนทางไปรษณีย์โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ นอกจากนี้ ยังสามารถเข้าร่วมประชุมที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดขึ้นตามจุดต่าง ๆ ซึ่งมีกำหนดวันเวลา สถานที่ไว้อย่างชัดเจนในเอกสารร่างแผนประจำปี

(8) ระบบการบริหารงบประมาณแบบการมีส่วนร่วม (participatory budget – PB) PB เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางงบประมาณ ถูกเริ่มนำมาใช้ครั้งแรกที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเมืองปอร์โต อัลเลเกร ประเทศบราซิล ในปี 2532 เป็นระบบที่ให้ประชาชนเป็นผู้จัดลำดับความสำคัญรายการใช้จ่าย รายการลงทุนต่าง ๆ ของงบประมาณ ที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะนำไปใช้ โดยมีเวทีให้ประชาชนมาถกเถียงถึงความสำคัญของการใช้จ่ายและการลงทุนในโครงการสาธารณะ และการบริการต่าง ๆ

ระบบการบริหารงบประมาณแบบการมีส่วนร่วม มีโครงสร้างที่สำคัญ ประกอบด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวกับการจัดการทางงบประมาณขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น สำนักงานวางแผนงบประมาณ สำนักงานประสานสัมพันธ์กับชุมชน เป็นต้น) องค์กรชุมชนในระดับภูมิภาค

และสมาชิก หรือเวทีประชุมต่าง ๆ ที่เป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนต่อรองระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์การชุมชน เป้าหมายสำคัญของ PB คือ การส่งเสริมพลวัต และตั้งกลไกการจัดการทรัพยากรสาธารณะโดยผ่านการตัดสินใจแบบการมีส่วนร่วม ในเรื่องการทำหนดงบประมาณ รวมถึงลดถึงกลไกความรับผิดชอบของรัฐบาลในการนำผลการตัดสินใจไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ หัวใจสำคัญของ PB คือ การจัดเวทีการประชุมตามภาคต่าง ๆ ผู้เข้าร่วมประชุม และการจัดเวทีประชุมตามภาค เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนต่าง ๆ จัดลำดับความสำคัญ ความต้องการ ตามกรอบเรื่องที่กำหนดไว้ เช่น (1) การสื่อสารและคมนาคม (2) การศึกษา สันทนาการ วัฒนธรรม (3) สุขภาพอนามัย และสวัสดิการ (4) การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และอาชีพ (5) การพัฒนาเมือง เป็นต้น

PB เป็นรูปแบบที่ถือเป็นความสำเร็จของประชาธิปไตยในท้องถิ่น ที่แสดงถึงความร่วมมือกันในสัญญาประชาคมระหว่างประชาชน องค์การชุมชน และฝ่ายรัฐ คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นับได้ว่าเป็นรูปแบบของการจัดสรรอำนาจทางการเมือง ด้วยการผ่านกระบวนการถกเถียง เรียนรู้ การต่อรอง การประนีประนอม เพื่อบรรลุถึงซึ่งการตัดสินใจร่วมกัน

4) สภาประชาธิปไตยชุมชน

จากตัวอย่างกรณีศึกษาข้างต้น จะเห็นว่า ทุกประเทศให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในท้องถิ่นของตน ในการบริหารงาน การกำหนดแผนงานโครงการ การกำหนดงบประมาณ และรวมถึงการติดตาม ประเมินผลการทำงาน ที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นแนวทางการเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลท้องถิ่น ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ในบริบทของสังคมไทยได้ โดยผู้วิจัยเสนอว่า ในการประยุกต์กับบริบทชุมชนไทย ควรมีองค์การที่ทำหน้าที่เฉพาะในการเปิดพื้นที่สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน คู่ขนานไปกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ที่รูปแบบถูกออกแบบมาเพื่อเป็นกลไกในการทำงานบริหารปกครองดูแลท้องถิ่นมากกว่า ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัย ขอเสนอ สภาประชาธิปไตยชุมชน ทำหน้าที่หลักในการสนับสนุนช่วยเหลือการขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ขบวนการประชาสังคมพัฒนาไป ด้วยความเข้มแข็ง ขอใช้คำว่า “ชุมชน” ด้วยเหตุว่า “ตำบล” เป็นการตีกรอบพื้นที่ตามเขตพื้นที่ปกครอง ที่กำหนดตามจำนวนประชากร แต่เนื่องจากสภาประชาธิปไตยชุมชน จะทำงานได้ผล จำเป็นต้องยึดโยงพื้นที่กับความเป็นชุมชน ที่มีวิวัฒนาการ ความผูกพันของคนในพื้นที่ มีทุนทางสังคมเป็นฐานความสัมพันธ์พึ่งพาช่วยเหลือกัน และการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนที่พัฒนาสืบเนื่องมานาน ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดและหลักการของสภาประชาธิปไตยชุมชน (สปช.) ควรประกอบด้วยหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

4.1) ในเรื่องพื้นที่ ขอบเขตพื้นที่การทำงาน การจัดการ ยึดโยงกับพื้นที่ความเป็นชุมชนที่มีวิวัฒนาการมาอย่างน้อยในช่วงอายุคนรุ่นหนึ่งนั้นแล้ว อาจเป็นชุมชนเดี่ยว หรือหลายชุมชน (การแบ่งพื้นที่ตามแนวนี้ ต้องให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดเอง) ในกรณีชุมชนใหม่ ที่มีอายุในช่วงระยะ 10 -20 ปี ต้องเพิ่มเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ชุมชนที่มีอายุมาก เงื่อนไข อาจน้อย ขณะที่ชุมชนที่มีอายุน้อย เงื่อนไขควรมีมากขึ้น ด้วยเหตุว่า ความเข้มข้นของทุนทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญในการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน ในชุมชนที่มีอายุมาก ทุนทางสังคมมีมาก ความจำเป็นของการมีเงื่อนไขน้อย ในขณะที่ชุมชนที่มีอายุน้อย ทุนทางสังคมมีน้อย อาจจำเป็นต้องมีเงื่อนไขเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

ดังนั้น จะเห็นว่า ในการยึดขอบเขตพื้นที่ของชุมชน ผู้วิจัยยึดโยงความเป็นชุมชนมากกว่าพื้นที่หมู่บ้านตามเขตปกครอง ซึ่งหมายความว่า ในชุมชนหนึ่ง อาจมีหลายหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านเดียวกันได้เช่นกัน และเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์กับพื้นที่ของอบต. ในหนึ่ง อบต. อาจมีหลายชุมชน/หลาย สปช. หรือ มีชุมชน/สปช. เดียวกันได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความเป็นชุมชนที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ อบต. นั้น ๆ ข้อดีของการยึดพื้นที่ชุมชน คือชุมชนมีทุนทางสังคมที่เป็นฐานสำคัญของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน แต่จะมีข้อยุ่งยากได้ในเรื่องของการประสานงานกับ อบต. ในกรณีที่พื้นที่ อบต. นั้น มีชุมชนหลายชุมชน หรือการแบ่งพื้นที่ อบต. ได้แบ่งความเป็นชุมชนออกจากกัน

4.2) ในเรื่องคน สถาปราชาริปไตยชุมชน (สปช.) ต้องเป็นอิสระจาก อำเภอกฎภูมิภาค และรัฐส่วนกลาง นัยนี้ หมายความว่า ในการบริหารจัดการ สปช. ต้องรับผิดชอบ (accountability) ต่อชุมชน และชุมชนมีอำนาจในการถอดถอน เพิกถอน ผู้ปฏิบัติงานของสปช. ออกจากตำแหน่ง

4.3) ในเรื่องทุน ในการจัดทำโครงการ สปช. ควรตระหนักถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เป็นหลัก เพิ่มเติมส่วนที่รับการสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ข้อพิเศษของทุนทางสังคมคือยังมีโอกาสใช้ทุนทางสังคมมาก ทุนยิ่งเพิ่มมากขึ้น คือ ยิ่งช่วยเหลือกันมาก ความพึงพามีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว การพึ่งพาตนเองของชุมชนมากเท่าไร ชุมชนจะมีความเข้มแข็ง มีความภาคภูมิใจในการยืนด้วยขาตนเองมากเท่านั้น ทั้งนี้ การพัฒนาควรเป็นไปตามแนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง”

การรับงบประมาณแผ่นดินของ สปช. อาจมีทางเลือก ต่าง ๆ ได้ เช่น

(1) กำหนดเป็นข้อบังคับให้องค์การบริหารส่วนตำบลจัดสรรงบประมาณเป็นสัดส่วนให้ สปช. ข้อดี คือ สปช. มีความชัดเจนในเรื่องงบประมาณ ข้อเสีย คือ การจัดสรรงบประมาณผ่าน อบต. อาจถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือของนักการเมืองในการมีอิทธิพลต่อชุมชนได้

(2) กำหนดเป็นข้อบังคับให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) จัดสรรงบประมาณ เป็นสัดส่วนให้ สปช. ข้อดี คือ สปช. มีความชัดเจนในเรื่องงบประมาณ ข้อเสีย คือ การจัดสรร งบประมาณผ่าน อบจ. อาจถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือของนักการเมืองในการมีอิทธิพลต่อชุมชนได้ ข้อที่แตกต่างจาก อบต. คือ ความสัมพันธ์ หรืออิทธิพลที่จะมีต่อชุมชน จะมีระยะห่างกว่า

(3) กำหนดให้หน่วยงานรัฐที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับชุมชน และมีลักษณะงานคล้ายกับ แนวคิดสภาประชาธิปไตยชุมชน เช่น สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สป.) ทำหน้าที่ ในการจัดสรรงบประมาณให้ สปช. ซึ่งจะทำให้ต้องมีการแก้ไขกฎหมายเพิ่มอำนาจให้ สป. ในกรณี

4.4) ในเรื่องวัฒนธรรมองค์กร สปช. ควรยึดหลักประชาธิปไตย จริยธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของชุมชน และอยู่บนฐานของวัฒนธรรมชุมชน ด้วยค่านึงว่า สปช. นั้น เป็นของชุมชนในความรู้สึกของชุมชน มิใช่ของใครคนใดคนหนึ่งหรือคณะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

สปช. มีหน้าที่หลัก คือ เป็นกลไกสร้างเวทีหรือพื้นที่เพื่อการถกเถียงเรียนรู้อย่าง สม่ำเสมอ เป็นเวทีที่มุ่งเพื่อหาข้อเสนอแนะไปสู่การกำหนดนโยบาย ข้อบัญญัติทางงบประมาณ และข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่ใช้บังคับในชุมชน โครงการ กิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การปกครองส่วน ท้องถิ่น หรือองค์การบริหารส่วนตำบล โดยเป็นเวทีหรือพื้นที่ที่เปิดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่าง จริงจัง ในการจัดเวทีถกเถียงแลกเปลี่ยน ในขั้นต่ำ ทุก สปช. ควรมีเวทีสองระดับ คือ เวทีในชุมชน และเวทีนอกชุมชน หรือเวทีระหว่าง สปช. ทุกเวทีควรเป็นไปในลักษณะกระบวนการประชาธิปไตย แบบถกเถียงเรียนรู้แบบสังฆกรรม²⁴ เป็นเวทีที่มีระบบกระบวนการถกเถียงเรียนรู้ ที่เปิดให้สมาชิก ในชุมชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพื่อมิให้ผู้เข้าร่วมประชุมไม่กี่คนเป็นผู้แสดงความคิดเห็น ครอบงำ ความคิดในที่ประชุม รูปแบบ เช่น การสัมมนาโต๊ะกลม การประชุมกลุ่มย่อย เป็นต้น ที่มีการเตรียม ประเด็น เนื้อหา วาระชัดเจน มีการกำหนดในปฏิทินประจำปี ทุก 6 เดือน ที่ใช้ช่วงเวลาอย่างน้อย

²⁴ สังฆกรรม สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการจัดองค์การของสงฆ์ คือหลักของการเห็น พ้องกัน เป็นเอกฉันท์ เป็นข้อบังคับ ถ้าหากมีผู้ใดไม่เห็นด้วยเพียงหนึ่งเสียง ก็จะต้องมีการ ถกเถียงกันในรายละเอียด ผู้ที่ไม่เห็นด้วยจะต้องให้ความเห็นชอบด้วยการตัดสินใจของเสียง ส่วนใหญ่ ถ้าหากผู้หนึ่งยังไม่เห็นคล้อยตาม ก็ต้องทำความเข้าใจกันใหม่ จะไม่มีประเด็นใดที่มาลบ ล้างความเห็นของเสียงส่วนน้อย ซึ่งที่สุดแล้ว ข้อเท็จจริงและเหตุผลจะได้รับการยอมรับ แนวทางนี้ จะทำให้ทุกคนมีโอกาสเข้าใจเหตุผลและความจริง โดยไม่มีการบีบบังคับแม้แต่พลังของเสียง ส่วนใหญ่ก็ตาม, โฉม ชัมดอง รินโปเช, จิตสำนึกใหม่แห่งเอเชีย 1 ทศนะจากพุทธ ขงจื้อใหม่ และ นิเวศ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2547), น. 45.

3-5 วัน เพื่อแลกเปลี่ยนประเด็นต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและจริงจัง และทำให้เป็นประเพณีปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เข้าร่วมในเวทีระดับนอกชุมชน ควรมีการสลับเปลี่ยนหมุนเวียนไป ให้สมาชิกในชุมชน สามารถผลัดกันมามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างทั่วถึงกันทุกคน นอกจากนี้ ในการจัดเวทีแต่ละครั้ง ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน เช่น การศึกษาดูงานในชุมชนอื่น ๆ หรือการพบปะแลกเปลี่ยนกับผู้นำจากชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไป เป็นต้น

10.5 บทสรุป

ขบวนการประชาสังคม ประกอบด้วยกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในชุมชน ประหนึ่งเซลล์น้อย ๆ ที่ร้อยเชื่อม เป็นสายพานขับเคลื่อนพาชุมชนฟันฝ่าผ่านพ้นกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยวัฒนธรรมประชาธิปไตยชุมชน การเลือกตั้งแบบชุมชน ที่มีองค์การบริการชุมชนเป็นผู้บริการหล่อเลี้ยงการมีส่วนร่วมพาชุมชนไปสู่เป้าหมายของความร่มเย็นเป็นสุข ดังที่นายแพทย์ประเวศ วะสี²⁵ เปรียบชุมชนเหมือนผนังเซลล์ของร่างกาย ที่ทำหน้าที่กลั่นกรองสิ่งต่างๆ จากภายนอก ชุมชนจึงเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ หากชุมชนมีความเข้มแข็ง จะสามารถจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ ดังที่ M.Scott Peck จิตแพทย์ชาวอเมริกัน กล่าวไว้ในหนังสือของเขาเรื่อง *A World Waiting to Be Born : Civility Rediscovered* ว่า โลกในอนาคตจะเป็นโลกของชุมชนที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม เป็นชุมชนที่จะสามารถดูแลกันเองได้ทั้งหมด เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างบูรณาการและสมดุลในเรื่องต่าง ๆ โดยมีประชาธิปไตยชุมชน เป็นสายพันธุ์ของสังคมที่ดีกว่า มีความสมานฉันท์ในสังคม จิตวิญญาณของชุมชน และความมั่นคงทางการเมือง(การเมืองชุมชน) ประชาธิปไตยชุมชนยังเอื้อต่อความเสมอภาคทางการเมือง(การเมืองชุมชน) ประชาชนมีโอกาสเพิ่มขึ้นในการมีส่วนร่วมตัดสินใจนโยบายสาธารณะ เป็นส่วนเสริมสร้างให้ความเสมอภาคทางการเมืองชุมชนเป็นไปอย่างทั่วถึง²⁶ ประชาธิปไตยชุมชน ที่หยั่งรากลึก และเติบโตในชุมชน จึงต้องเป็นฐานรากของชุมชน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังของชาวชุมชนในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ด้วยตนเอง

²⁵ ประเวศ วะสี, กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548), น. 67.

²⁶ Brian C. Smith, Decentralization (London: George Allen & Unwin Publishers Ltd., 1985).

